

TOMASZ PARTEKA

Politechnika Gdańska

SCENARIUSZE PRZYSZŁOŚCI REGIONU BAŁTYCKIEGO

Abstract: Scenarios of Future Development for Baltic Region. Shaping the future requires some prognosis, but also a piece of imagination. Scenarios are one of the method of shaping the future. This article deals with possibilities of optioning scenarios for future Baltic Region development. The background for this Baltic scenarios is delivered by European scenarios worked out by G. Bertrand team in 1997.

Baltic Region is enlarged European Union plays a particular role, determined by its peripheral geographical location, diversified potential and dynamic economic growth.

Article presents three scenarios: 1) sustainable integration; 2) unsustainable; 3) pole-like polarized disintegration. The scenarios of circumstances and prerequisites for regional development of South Baltic Zone are also presented, with the special regard of maritime regions (voivodships).

Uwagi wstępne

Przez dziesiątki lat w krajach europejskich ludzie wychodzili pierwszego maja masowo na ulicę. W krajach komunistycznych manifestowano obowiązkową jedność w walce z kapitalizmem i wrogiem zewnętrznym (USA, NATO) oraz zadowolenie, że władza komunistyczna gwarantuje im pracę, dzieciom bezpłatną naukę a chorym bezpłatną opiekę zdrowotną. Pokojowe, świetnie zorganizowane, wielodziesiątosięczne demonstracje przelewały się przez ulice: wojsko bratało się z ludem, wieś z miastem, robotnicy z inteligencją, dziewczyny z chłopakami.

W krajach gospodarki rynkowej świętowano radość z dobrobytu, związki zawodowe korzystały z okazji pokazania władzy publicznej swojej siły, przeciętni obywatele po prostu cieszyli się dodatkowym dniem wolnym od pracy, urządzanych masowych piknikach i zabawach.

W krajach katolickich Kościół przypominał, że jest to święto Józefa-robotnika, okazja do refleksji nad sensem pracy, jej społecznym

podziałem i ewangelicznym prawem do godziwego wynagrodzenia za trud.

1 maja 2004 r. ma inne, wyjątkowe znaczenie. Oto największy integracyjny projekt gospodarczy i polityczny na świecie – Unia Europejska otworzyła się dla 10 nowych członków. Każde otwarcie jest zmianą, każda zmiana rodzi obawę, lęk, napięcie.

Także sytuacja zewnętrzna, światowa jest zupełnie inna od tej, kiedy to Unia Europejska 12 członków otwierała się dla nowych członków: Szwecji, Austrii, Finlandii.

Europa jest w szoku przerażenia madryckim dramatem 11 marca 2004. Ponad 200 spokojnych ludzi, spieszących do pracy zginęło w wyniku agresji wcale nie szalonych ludzi, lecz zdeterminowanych bojowników innej sprawy, której Europejczycy – według nich – nie rozumieją. Ta ich sprawa to krucjata islamu wobec imperium zła, jakim są Stany Zjednoczone Ameryki. Jeszcze nigdy Europa nie została tak silnie podzielona w postawach pro- lub kontra- amerykańskich jak w 2004 r. Podzielona, nie na skutek postaw wobec indywidualnej globalnej, mocarstwowej i interwencyjnej polityki USA, lecz podzielona wobec koalicji antyirackiej. Już żaden mieszkaniec Londynu, Rzymu czy Warszawy wsiadając do samolotu, czy metra nie będzie czuł się bezpiecznie. Z kolei mieszkaniec Paryża, Berlina, Kopenhagi może zatopić się w spokojniejszej refleksji: „Dobrze, że w tę awanturę iracką nie daliśmy się wplątać”. W ten oto sposób fundamenty ideowe Unii Europejskiej: solidarność, wspólna odpowiedzialność, integracja zostały poddane poważnej próbie wytrzymałości. Pojęcie bezpieczeństwa interesu narodowego znalazło, znaną w historii, szybką reakcję społeczeństwa. Hiszpanie błyskawicznie dokonali w głosowaniu narodowym – wyborze interesu narodowego. Kto będzie następnym? Ta smutna refleksja otwiera myślenie o przyszłości.

Zrozumieć zjawiska i procesy obecnie dziejące się na naszych oczach – to zrozumieć historię. Historia Unii Europejskiej to nie jest historia filozoficznych ideałów, to historia wspólnego projektu gospodarczego i solidarności wobec zagrożenia. Proces integracji był bardzo długo czysto gospodarczy, był projektem połączenia francuskiego i niemieckiego węgla i stali, do którego szybko dołączyły trzy kraje Beneluksu i Włochy. Wspólny interes zredukował historyczne animozje, lecz katalizatorem procesu był lęk przed potęgą Związku Radzieckiego.

Jesteśmy świadkami i aktorami wielkiego projektu europejskiego pod nazwą: rozszerzenie. Czy jest to coś więcej niż projekt gospodarczy, tworzenia nowych przepływów mających ożywić gospodarkę europejską i stworzyć podstawy konkurencyjności wobec USA i Dalekiego Wschodu?

Co było głównym czynnikiem jednoczenia się Europy nowożytnej? Pierwsze zjednoczenie europejskie zostało dokonane przez Kościół rzymski¹. Świat łaciński określający się od XI w. jako *christianitas* zdeterminował jedność wiary, jedność liturgii, nauczania². Jedną była stolica duchowa: Rzym. Sukcesywnie świadomość *christianitas* – wypierało pluralistyczne myślenie europejskie. Od przełomu XVII i XVIII w. mówienie o Europie i Europejczykach – zamiast *christianitas* staje się uprawnione, ale też narastające nacjonalizmy i ruchy demokratyczne powodują rozpad.

Istotne jest także to, że dominacja łaciny zostaje zastąpiona językiem francuskim i w takim języku porozumiewa się druga zjednoczona Europa. Trzecia zaś zjednoczona Europa: Monneta, Schumana, Spaaka, Adenauera, de Gasperiego jest już bardzo pluralistycznie (wyznaniowo, językowo) zróżnicowana. Zintegrowana trwałym łękiem przed kolejną wojną, której Europa mogłaby nie przetrzymać. Trzecie zjednoczenie Europy jest procesem wciąż trwającym i o wiele głębszym niż poprzednie, gdyż po zintegrowaniu gospodarek (co zakończy powszechne przyjęcie euro) o wiele trudniejsze jest integrowanie społeczeństw, a więc tworzenie zachowań poszczególnych obywateli i ich życia codziennego. Jednocześnie poczucie bezpieczeństwa zbiorowego i indywidualnego ulega głębokiej redefinicji. Czy więc zagrożenie zewnętrzne terroryzmem może być kolejny raz spoiwem Europy?

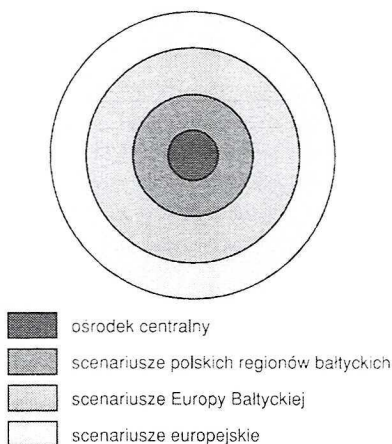
Tragiczne piętno 11 marca 2004 r. zawisło, jak ołowiane chmury nad Madrytem, nad wszystkimi, którzy 1 maja dostrzegli wagę zdarzenia historycznego – powiększenia Unii Europejskiej do 25 krajów i narodów, które mają w dającej się przewidzieć przyszłości stworzyć gospodarkę i społeczeństwo konkurencyjne wobec USA i Dalekiego Wschodu z jednoczesnym zachowaniem europejskiej, zróżnicowanej tożsamości.

Ta smutna refleksja dopinguje do myślenia o wariantach rozwoju sytuacji wewnętrznych jak i uwarunkowań zewnętrznych. Przydatną jest tutaj metoda scenariuszowa.

Analiza scenariuszowa ma służyć objaśnieniu warunków zewnętrznych i wewnętrznych, które mogą pojawić się w ograniczonym koncepcyjnie horyzoncie czasu. Oznacza to dopuszczenie wielowariantowości procesów, przy czym wybór wariantu nie jest zdeterminowany. Zapis scenariuszowy zmierza więc do wytyczenia pola problemów i sytuacji prawdopodobnych.

¹ Patrz szerzej K. Pomian: *O nowej Europie*, [w:] *Rozmowy na nowy wiek*. Wyd. Znak.

² Ówczesne studia polegały na wędrowce między uniwersytetami, których wizytówką byli wielcy uczeni, zaś programy były podobne.

Ryc. 1. Kompozycja scenariuszy Europy Bałtyckiej

Źródło: Opracowanie własne.

W opracowaniu zastosowano kompozycję scenariuszy, odpowiadającą obieraniu cebuli z kolejnych łusek dających się łatwo oddzielić, z których każda kolejna jest organicznie związana zarówno z poprzednią, jak i następną (ryc. 1).

Istotą analizy scenariuszowej jest postawa kreatywna wobec wszelkich stanów w przyszłości, dążąca do odpowiedzi na pytanie, jakie są możliwe przyszłości (przy prognozowaniu głównie rozpatrujemy tylko możliwe przyszłości o wysokim stopniu pewności)? Wybór metody scenariuszowej jest determinowany jej użytecznością wobec sytuacji obciążonych niepewnością i szybkozmiennością.

1. Scenariusze Europy 2010 – pięć możliwych przyszłości Europy

W 1997 r. podjęto w Dziale Studiów Przyszłości (*Forward Studies Unit*) Komisji Europejskiej bardzo rozwinięte studia wieloosobowej grupy roboczej złożonej z zespołów ds.: instytucji i administracji, społecznej i ekonomicznej spójności, ekonomicznej adaptacji, rozszerzania, środowiska międzynarodowego. Po dwóch latach pracy został opublikowany raport³ zawierający pięć scenariuszy Europy 2010.

³ G. Bertrand (coord.), A. Michalski, L. R. Pench: *Scenarios Europe 2010. Five Possible Futures for Europe*. European Commission Forward Studies Unit, 1999.

Wobec wysokiego poziomu niepewności co do przyszłości, scenariusze europejskie, opracowane na potrzeby Komisji Europejskiej, opierają się, na dających się zidentyfikować, tendencjach rozwoju:

- **negatywnej tendencji demograficznej** polegającej na wzroście liczby ludzi starych w stosunku do dzieci i młodzieży; spowoduje to wyższe obciążenie kosztami gospodarczymi opieki społecznej, deficyt rodzimej siły roboczej w Europie Zachodniej, presję innych krajów o młodej strukturze ludności i dużej dynamice demograficznej a słabym rynku pracy;
- **globalizacji** wyrażającej się rosnącą wymianą dóbr, informacji i kapitału w układach sieciowych; proces ten nie jest grą o sumie zerowej; premiuje te sektory i regiony, które w swojej specjalizacji nadążają za liderami produktywności, pogarsza to sytuację na rynku pracy osób o niskich kwalifikacjach;
- **rosnącego zróżnicowania** poziomu rozwoju skoncentrowanego w krajach G 7, w których w 1965 r. PKB był 20 razy większy niż dochód na mieszkańca w najbiedniejszych krajach świata, zaś w 1995 r. był 39 razy większy;
- **rozwoju technologii** jako podstawy wzrostu produktywności. Dotychczasowy rozwój technologii daje im szansę rozwojową w najbliższych latach i **do 2010 r. nie należy spodziewać się nowych wynalazków, które w istotny sposób zakłóciłyby aktualny rozwój technologii (w tym transportowych)**;
- **zmianach społecznych wartości** postmodernistycznych: innym modelu rodziny (mniej dzieci), permanentnym kształceniu, aktywnej długowieczności, uniwersalnego indywidualizmu, identyfikacji z pracą, spadku aktywności politycznej i społecznej (coraz mniej ludzi bierze udział w wyborach i należy do partii politycznych), kryzysie autorytetów, w tym także moralnych, rozpadzie spójności wspólnot religijnych, przy jednoczesnym poszukiwaniu nowych form kreatywności religijnej, socjalnej, obywatelskiej;
- **nowych czynnikach bezpieczeństwa** zagrożonych regionalnymi, a nawet wewnątrz krajowymi konfliktami – w 1997 r. spośród 25 poważnych konfliktów zbrojnych tylko jeden miał charakter międzypaństwowy (Indie i Pakistan). Spadkowi znaczenia wojen towarzyszy wzrost zagrożenia: przestępczość, handel (przemyt) narkotykami i bronią, terroryzmu, handlu substancjami niebezpiecznymi, w tym szczególnie odpadami nuklearnymi; zagrożone są szczególnie młode demokracje środkowej i wschodniej Europy, w których

brak instytucji i procedur zapobiegających zlewaniu się struktur państwowych i przestępczości;

- **problem środowiska naturalnego** spowodowany wzrostem zaludnienia i aktywności gospodarczej; do głównych problemów długotrwałych należy globalne ocieplenie, deficyt wody, wylesianie (lasy tropikalne) zagrażające absorpcji CO₂, ubożenie różnorodności biologicznej. Szczególnie istotny jest związek: wzrostu gospodarczego – zużycia energii i środowiskowych konsekwencji (np. gazy cieplarniane); w perspektywie 2010 r. może pojawić się negatywny wpływ Golsztromu na zmianę klimatu w Europie Północnej. Problemem staje się światowe obniżanie emisji CO₂, co wymaga działań w skali globalnej z głównym udziałem krajów uprzemysłowionych i rozwijających się.

1.1. Scenariusz I – Triumf rynku (*Triumphant Markets*)

Naśladownictwo amerykańskiego modelu rozwoju kreowania „trzeciej rewolucji przemysłowej” opartej na eksplozji wirtualnych przedsiębiorstw bardzo elastycznych i dostosowanych do potrzeb rynku.

Europa powinna stać się spójnym obszarem gospodarczym o długotrwałym wzroście produktywności i rosnącej wymianie handlowej z bezpieczną inflacją i bezrobociem. Jednocześnie będzie rosnać rozwarstwienie społeczne i zawodowe: dwie grupy pracobiorców nisko kwalifikowanych i mało zarabiających i wysoko kwalifikowanych o wysokich dochodach – generujących rozwój gospodarczy. W Europie dominacja czynnika zintegrowanej przestrzeni ekonomicznej przy niedorozwoju integracji politycznej. Europejska przestrzeń ekonomiczna będzie stale rozszerzana o nowych członków (kraje Europy Środkowej i Wschodniej, Cypr, Malta w latach 2005-2008). W dalszej kolejności możliwy jest udział Ukrainy, krajów bałkańskich, krajów dawnego Związku Radzieckiego. Dominacja problemów gospodarczych (wizja rynku od Sahary do Syberii) będzie pod wpływem zagrożeń: wzrastającego znaczenia międzynarodowych sieci organizacji przestępczych, zachodniego stylu życia i konsumpcji zagrażających środowisku.

Kraje Europy Środkowej będą satelitami Niemiec lub krajów bałtyckich. Będzie postępować fragmentaryzacja społeczeństw oraz konsumpcyjnego stylu życia przy zaniku tradycyjnych wartości i integracji społecznej.

1.2. Scenariusz II – Sto kwiatów (*The Hundred Flowers*)

Scenariusz opiera się na „mikro renesansie” dynamiki lokalnej wykorzystującej nowe technologie komunikowania i przekazu. Zakłada postępujący kryzys sektora publicznego i utratę adaptacyjnych możliwości systemów politycznych wstrząsanych skandalami politycznymi. Spowoduje to spadek zaufania do oficjalnych struktur i erozję (między 2000 a 2005 r.) – dawnego modelu rządzenia oraz utratę społecznej legitymizacji. Rozczarowane społeczeństwo skoncentruje się na strukturach lokalnych preferując tożsamość lokalną, samowystarczalność, sieci sąsiedzkie. Nastąpi rozwój sektora nie nastawionego na zysk. Wzrosną nierówności regionalne i fragmentaryzacja geograficzna regionów mocnych o dużej autonomii. Europa 2010 będzie kompozycją (*patchwork*) wartości, państw, miast, małych narodów, których zróżnicowanie może tworzyć warunki odnowy. Wobec stagnacji reform UE, ograniczonej aktywności gospodarczej, także w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, sytuacja nie będzie stabilna. Zagrożeniem dodatkowym będzie postępujące znaczenie grup mafijnych.

1.3. Scenariusz III – Podzielone obowiązki (*Shared Responsibilities*)

Starzejąca się (w dobrym stylu) Europa potrzebuje nowych pryncypiów. Siłą motoryczną mają być aktorzy publiczni lepiej powiązani ze społeczeństwem, a zgrupowani w regionach. Rosnąca rola sektora publicznego ma się opierać na fundamentalnych pryncypiach: decentralizacji, otwartości (przejrzystości), subsydiarności i wolnej kooperacji. Podstawą będzie podział obowiązków i odpowiedzialności państwa i regionów (np. za opiekę społeczną i edukację). Oznacza to państwo partnerskie (the Partner State), którego celem będzie dialog między aktorami (przedsiębiorcami, uczelniami, stowarzyszeniami) z respektowaniem „aktywnego obywatelstwa”. Główną rolę w dynamizacji tego procesu odegra młode pokolenie, kobiety i renciści. Mechanizm wyzwalający reformy da dobre efekty gospodarcze przy jednoczesnym powstrzymaniu nierówności społecznych i geograficznych. Przewodnią rolę przypadnie instytucjom publicznym. Unia Europejska będzie liczyć 28 członków z szansami na przyjęcie także Ukrainy. UE będzie respektować i strzec wartości podstawowych i socjalnych, praw człowieka, rozwoju zrównoważonego.

1.4. Scenariusz IV – Kreatywne społeczeństwo (*Creative Societies*)

W końcu XX w. wzrosła rozpiętość między publicznymi potrzebami i aspiracjami oraz realiami ekonomicznymi. Spowoduje to pogorszenie klimatu między rządami a pracownikami. Około 2002 r. na skutek radykalnych cięć wydatków publicznych wybuchnie kryzys i fala strajków powszechnych we Francji, Belgii, Włoszech, Niemczech, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i w Polsce. Połowa Europy w jednym miesiącu wyjdzie na ulice. Ten wstrząs spowoduje radykalny zwrot polityczny i gospodarczy oraz skupienie się na problemach społecznych. Zostaną stworzone nowe formy aktywności logiki gospodarki rynkowej. Powstaną porozumienia międzyregionalne, lokalne i regionalne fundusze rozwoju, porozumienia przedsiębiorstw i pracowników, zmiana systemu podatków. Powstaną nowe formy aktywności (np. voucher na zaspokajanie potrzeb kultury i wypoczynku).

Nastąpi spowolnienie procesu rozszerzenia UE, choć w 2010 r. będzie ona liczyła 22 członków.

Proces ten zainicjuje postmodernistyczną rewolucję w Europie Zachodniej z udziałem nowych członków (po 2008 r.).

1.5. Scenariusz V – Turbulentne sąsiedztwo (*Turbulent Neighbourhoods*)

Scenariusz otwiera motto: „Zabity w akcji – dla Europy”. Jest to scenariusz ostrzegawczy o możliwościach samobójczego rozwoju Europy w warunkach postępującej destabilizacji i konfliktów lokalnych, co uniemożliwi reformy a spowoduje wzrost znaczenia państw narodowych.

Zagrożenie Europy będzie wynikać nie z problemów wewnętrznych lecz z jej otoczenia, głównie z chaosu w dawnym Związku Radzieckim i w Europie Środkowej. Spowoduje to powstanie Europejskiej Rady Bezpieczeństwa i agencji bezpieczeństwa regulujących zdarzenia w Europie i jej otoczeniu. Oczywiście reformy strukturalne i ekonomiczne zostaną wstrzymane.

Unia Europejska ograniczy się do przyjęcia pięciu krajów Europy Środkowej i Wschodniej, z którymi razem będzie bronić wartości europejskich. Jednak europejski obszar wolności, bezpieczeństwa i prawa znajdzie się pod naciskiem represyjnego charakteru.

Postępująca centralizacja, degradacja usług publicznych, interwencjonizm – będą popychać Europę w kierunku chaosu, którym będzie już ogarnięte Morze Śródziemne, Rosja i Afryka.

W scenariuszach G. Bertranda nie mniej istotne od ujęć procesowych są także ujęcia porównawcze kluczowych problemów (tab. 1): technologii i organizacji pracy, kultury, wartości, polityki, instytucji Unii Europejskiej, rynku pracy i polityk socjalnych, globalizacji, bezpieczeństwa regionalnego.

Pięć scenariuszy Europy 2010 odnosi się także do kluczowych regionów Europy i świata: Europy Środkowej i Wschodniej, Basenu Morza Śródziemnego, USA i Rosji.

2. Poszerzona Europa wobec nowych problemów

Od kiedy w 1997 r. zespół G. Bertranda konstituował pięć możliwych scenariuszy przyszłości Europy zmieniły się uwarunkowania zewnętrzne o charakterze kryzysu globalnego (terroryzmu) lecz proces ekonomiczny nie uległ zahamowaniu. Spośród pięciu scenariuszy w najwyższym stopniu realizuje się scenariusz „Triumf rynku”. Jednocześnie identyfikowane są nowe zasady i argumenty strategii europeizacji⁴. Pięć głównych argumentów europeizacji „Poszerzonej Europy”:

Idealistyczny (*Idealistic Argument*) – dla Europy, europeizacja jest dobrym hasłem, od kiedy zagrożenie bezpieczeństwa z samej Europy jest bardzo zminimalizowane, a cele i kierunki państw europejskich są wspólne.

Realistyczny (*Realistic Argument*) – dla Bliskiego i Środkowego Wschodu sprawy ideologii, kierunków rozwoju, bezpieczeństwa nie są ustalone, a dla Zachodu argument realistyczny oznacza ograniczanie zagrożeń bezpieczeństwa, stąd możliwa i konieczna jest współpraca Unii Europejskiej ze Stanami Zjednoczonymi, gdyż ich kierunki są sprzeczne i zbieżne. Te dwa wyróżniki: terytorialny i ideologiczny są oczywiście tylko przybliżone, a różnice między dwoma pierwszymi argumentami – idealistycznym i realistycznym są jasne i mają istotne polityczne skutki.

Skuteczności (*Efficiency Argument*) – argument ten wymaga najefektywniej zorganizowanej polityki przestrzennej w złożonej strukturze europejskiej i poszukiwania bardziej skutecznych struktur politycznych, kierunków działania, gospodarki, infrastruktury; geografia będzie czynnikiem dominującym np. rzeka, dorzecze, morze; dla innych kierunków działań bardziej istotne są polityczne powiązania

⁴ M. Emerson: *The Shaping of Policy Framework for the Wider Europe*. Brussels 2003 /<http://www.ceps.be/>

Tabela 1

Synteza scenariuszy Europa 2010

Scenariusz w skrócie					
scenariusz	rynk triumfujące	setka kwiatów	podzielona odpowiedzialność	społeczeństwo kreatywne	turbulentne/ /burzliwe sąsiedztwo
wskazówki kluczowe					
Technologia/ /organizacja pracy	„Trzeciej Rewolucji Przemysłowej” towarzyszy eksplozja przedsiębiorczości (przedsiębiorstw wirtualnych). Niekwestionowane przywództwo amerykańskiego modelu w innowacjach technologicznych i organizacji przedsiębiorstw (wartość akcji).	Tendencja wzrostowa zwalnia. Eksploatacja niektórych technologii (np. biotechnologii) wstrzymanych przez opór społeczny. Dewaluacja dużych organizacji. ewolucja (tele) jednoosobowych sieci operacyjnych i informacyjnych.	„Trzecia Rewolucja Przemysłowa” ułatwiona przez polityki na rzecz reorientacji technologii na użytkowników (partnerów prywatnych/publicznych). Udziałowy model przedsiębiorstwa: gra o sumie dodatniej (obie strony wygrywają).	Tendencja wzrostowa zwalnia. Silne polityczne naciski na rozwój „zielonych” technologii i technologii szkoleniowych. Prywatne inwestycje w niektóre technologie, np. niepopularne biotechnologie. Reorganizacja przedsiębiorstw wokół demokratycznych (egalitarnych) imperatyw.	Akcentowany spadek tendencji wzrostowych. Wzrastająca niekorzystna sytuacja konkurencyjna Europy, zwłaszcza w sektorze <i>hi-tech</i> . Polityczna ingerencja w reorganizację przedsiębiorstw.
Kultura wartości	Silny nacisk na zaufanie do samego siebie. Szeroko rozpowszechnione uczucie niepewności. Solidarność rodzin osiadłych. Materializm i konsumpcjonizm. Demonstracja różnic i akceptacja wyłączeń społecznych.	Wiara w solidarność sąsiedzką i lokalną samopomoc: kobiety szczególnie aktywne. Praca płatna mniej istotna. Antykonsumpcjonizm oraz „Zrób to sam”, entuzjazm dla technologii informacyjnych i komunikacyjnych. „Zielone wartości”	Renesans społecznej (ekologicznej) świadomości. Wiara w odpowiedzialność i cywilną solidarność. Powszechna tolerancja dla różnorodności. „Polityczna poprawność”.	Revolucyjna społeczna (ekologiczna) świadomość. Reakcja przeciwko strukturom zdominowanym przez „ekonomiczną racjonalność”. Zachęcanie do kreatywności.	Wzrastająca awersja do ryzyka. Strach przed przyszłością. Powrót do źródeł nietolerancji (włączając opozycję rodzajową). Skradający się rasizm. Niepokój związany z ekonomią, a nawet z fizycznym bezpieczeństwem (przestępczość miejska, mafie, wojny w państwach ościennych).

rządzenie:					
Polityka	<p>Nowa elita polityczna przeciwko biurokracji i związkom zawodowym.</p> <p>Regiony przeciwko rządowi centralnym (narodowym i Unii Europejskiej).</p> <p>„Nierówność rządów” w grupach lokalnych i społecznych.</p> <p>Duża rola lobby i mediów prywatnych.</p> <p>Polityka „prawa i porządku”</p>	<p>Regiony i społeczności centralnemu rządowi (nowe średnio-wieczne państw-miast).</p> <p>Kryzys dużych biurokracji i państw narodowych.</p> <p>Powstawanie nowych państw.</p>	<p>Nowi politycy przeciwko starej biurokracji.</p> <p>Europejska inicjatywa dla reform sektora publicznego (2001): subsydiarność na wszystkich szczeblach (statuty regulujące relacje między Unią Europejską – państwami członkowskimi, państwami członkowskimi – regionami).</p>	<p>Wzrost przestępczości (w wielu krajach) w wyniku koordynacyjnego planu UE obciążenia pomocy społecznej.</p> <p>Ogólnoeuropejskie fora (agory) dyskusyjne nad przyszłością społeczeństw Europy.</p> <p>Kryzys i reforma państw narodowych wokół priorytetów socjologicznych.</p>	<p>Duże państwa narodowe eksploatują strach przed organami bezpieczeństwa w celu odzyskania autorytetu władzy. Polityka „prawa i porządku”. Zmiana politycznego centrum ciężenia względem prawnicowego populizmu („Twierdza Europa”).</p> <p>Relegitymizacja państwa.</p>
Życie publiczne	<p>Ludzie powstrzymują się od życia publicznego. Brak zaufania do zbiorowych przedsięwzięć. Sukces pojedynczych akcji organizacji pozarządowych.</p>	<p>Udział na poziomie lokalnym, apatia na poziomie narodowym i europejskim (zwłaszcza duże państwa). Brak zaufania do rządu i dużego biznesu (włączając media):</p> <ul style="list-style-type: none"> – niepostulusterstwo, – unikanie podatków, – bojkoty, – powstrzymywanie się od głosu. 	<p>Duża rola mniejszości „aktywnych obywateli”, warunkująca życie polityczne i wspólnotowe.</p> <p>Szeroki konsensus dla reform sektora publicznego i instytucji socjalnych.</p>	<p>Wzrastający udział we wspólnocie i życiu politycznym, po którym następuje okres wstrząsów społecznych.</p> <p>Duża rola sieci „przedsiębiorstw społecznych” w Europie.</p>	<p>Polityczny zastój i rozproszenie poparcie autorytaryzmu.</p> <p>Media pobudzają strach przed różnorodnością.</p>
Administracja	<p>Zmniejszenie sektora publicznego. Ograniczenie usług publicznych. Sektor prywatny przejmuje tradycyjne funkcje publiczne.</p>	<p>Narodowa administracja w większości niezdolna do reform.</p> <p>Wzrastająca nieistotność biurokracji.</p> <p>Funkcje publiczne wykonywane przez stowarzyszenia i prywatne organizacje.</p>	<p>Reforma sektora publicznego według zasad:</p> <ul style="list-style-type: none"> – decentralizacji, – odpowiedzialności, – subsydiarności. <p>Zwiększona rola mechanizmów oceny i kontrolnych w stosunku do regulacji i realizacji (kurczenie się tradycyjnych ministerstw).</p>	<p>Kontrola wewnętrzna publicznego i prywatnego sektora non-profit: organizacji pozarządowych aktywnych w dostarczaniu usług – publicznych (edukacji, szkoleń, pomocy ludziom o niskich dochodach).</p>	<p>Ponowne rozwinięcie reformy sektora publicznego.</p> <p>Bezpieczeństwo przeważa nad transparentnością.</p> <p>Centralizm zniechęca do elastyczności.</p> <p>Starzenie się usług publicznych.</p>

Scenariusz w skrócie					
scenariusz	rynk triumfujące	setka kwiatów	podzielona odpowiedzialność	spoleczeństwo kreatywne	turbulentne/ /burzliwe sąsiedztwo
wskazówki kluczowe					
Institucje Unii Europejskiej	<p>Minimalne reformy instytucjonalne.</p> <p>Stabilnienie wspólnych polityk: nacjonalizacja Wspólnej Polityki Rolnej, głębokie cięcia w Funduszach Strukturalnych.</p> <p>Komisja zredukowana do władzy Jednolitego Rynku: ograniczona międzyrządowa polityka kooperacji.</p> <p>Rozszerzenie do 10 krajów Europy Śr. Wschodniej, Cypru i Malty (2004-2008), krajów EFTA (2004) i Turcji (po 2007).</p>	<p>Brak reform instytucjonalnych (wzrastająca liczba komisarzy).</p> <p>Stabilnienie wspólnych polityk (ograniczenie Wspólnej Polityki Rolnej) w braku stabilnych ram budżetowych. Trend wobec bliźniaczego członkostwa lub nawet powstrzymywanie (opór bogatych regionów).</p> <p>Rozszerzenie do 4 krajów Europy Śr. Wschodniej (2006), dalsze rozszerzenie zamrożone.</p>	<p>Początek ograniczonych reform instytucjonalnych.</p> <p>Rozszerzenie do 10 krajów Europy Śr. Wschodniej, Cypru, krajów EFTA (2004-2009).</p> <p>Dalsze reformy instytucji (po 2005 r.), wzmocnienie nowych polityk wspólnych (zagranicznej i bezpieczeństwa, sprawiedliwości i spraw wewnętrznych), decentralizacja w realizacji, zwiększenie budżetu UE, Rada zreformowana na zasadzie „collegiów”, ESC zastąpione przez „Europejskie sądy powszechne”.</p>	<p>Ograniczone reformy instytucjonalne.</p> <p>Rozszerzenie do 5 krajów Europy Śr. Wschodniej, Cypru i Malty (2008), dalsze rozszerzenie „ociąga się”. Silny rozwój polityk społecznej i środowiska.</p> <p>Wspólne polityki w zakresie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych.</p>	<p>Początek ograniczonych reform instytucjonalnych.</p> <p>Dalsze reformy po „Wojnach pragnienia” (2003-2004): Rada Bezpieczeństwa Europejskiego (Dania, Francja, Irlandia, Wielka Brytania, plus 2 kraje inne członkowskie rotacyjnie); wspólna polityka graniczna (Eurogranica), wywiadu (Eurobezpieczeństwo).</p> <p>Ograniczenie siły Komisji Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Międzyrządowe rozszerzenie o 5 krajów Europy Śr. Wsch. Dalsze rozszerzenie „wlecze się”.</p>
Rynek pracy i polityk społecznych	<p>Deregulacja i indywidualizacja relacji przemysłowych.</p> <p>Nieunikniony upadek związków zawodowych.</p> <p>Ograniczenie sieci bezpieczeństwa (generalne testowanie środków) oraz prywatyzacja usług socjalnych (ekspansja prywatnych domów starców, prywatna opieka medyczna).</p>	<p>Zarządzana elastyczność w niektórych krajach (“konkurencyjny korporacjonizm”), nieformalna elastyczność w innych krajach („ukryte nieuprawnienie”).</p> <p>Generalny wzrost dorabiania na boku i „szarej strefy”.</p> <p>Rozproszenie wymiany towarowej i wymiany umiejętności (zwłaszcza w sektorach marginalnych).</p>	<p>„Konkurencyjny korporacjonizm”: związki zawodowe docierają nie tylko do robotników <i>sensu stricto</i> (i nie-robotników);</p> <p>Pracodawcy wyrzekają się indywidualnych stosunków, indywidualizacji stosunków przemysłowych; rządy wprowadzają reformy rynku pracy i reformę opieki społecznej (dodatki, rachunki indywidualnych ubezpieczeń społecznych). Lokalne porozumienia zaufania i zatrudnienia.</p>	<p>„Zielony korporacjonizm” z ważną rolą sektora non-profit. Reformy rynku pracy i opieki społecznej: ograniczona elastyczność regulacji rynku pracy (zwłaszcza w sektorze publicznym), zasad “elastycznej biografii” z kredytami skumulowanymi także w ekonomii społecznej i opiece nad dziećmi; rozszerzenie systemu talonów (bonów), także w celu promocji kultury.</p>	<p>Niepełne reformy rynku pracy i państwa opiekuńczego.</p> <p>Nierówna deregulacja i podwójne rynki pracy: inserzy przeciwko outsiderom.</p> <p>Wzrastająca prywatyzacja usług socjalnych dla dobrze sytuowanych. Dalsze zacieśnienie nie polityki imigracyjnej, zwiększonej o wskaźniki asymilacji.</p>

<p>Inne polityki ekonomiczne</p>	<p>Ograniczenie podatków i wydatków. Europejski Fundusz Walutowy pracuje bez potrzeby powiększenia polityki koordynacyjnej.</p> <p>Uzgodnienia projektów światowych wskaźników wymiany.</p> <p>Zredukowane polityki przemysłowe skierowanie na SMEs i R&D.</p>	<p>Minimalna stabilność makroekonomiczna utrzymana, ale polityka ekonomiczna zmniejszona przez brak zgody. Minimalna polityka koordynacyjna UE i nierozszerzanie UE o nowe państwa członkowskie.</p> <p>Lekceważenie publicznych inwestycji.</p> <p>Jednolity Rynek skrepowany przez niewykonywanie.</p>	<p>Europejska Unia Monetarna pracuje w ramach zwiększonej polityki koordynacji;</p> <p>Cykliczne mechanizmy stabilizacyjne UE;</p> <p>UE zarządza opodatkowanie czynników ruchomych.</p> <p>Zwiększona koordynacja polityki edukacyjnej i R&D skierowanych na informacje edukacyjne i technologie komunikacyjne.</p>	<p>Polityczne powstanie dystrybucji pracy Europejskiej Unii Monetarniej (głęboka recesja, niestabilność budżetowa, przepływy kapitału).</p> <p>Stopniowa konsolidacja Europejskiej Unii Monetarniej wraz z wprowadzeniem cyklicznych mechanizmów stabilizacji.</p> <p>Zwiększona polityczna odpowiedzialność Europejskiego Banku Centralnego.</p> <p>Protekcjonizm finansowy UE.</p> <p>„Zielona” reforma rozliczeń narodowych.</p> <p>Przyjazne pracy i przyjazne środowisku podatki. Silne bodźce dla ekonomii społecznej.</p>	<p>Polityki ekonomiczne uwarunkowane przez sprawy bezpieczeństwa (wydatki wojskowe, ochrona przemysłów wrażliwych).</p> <p>Europejska Unia Monetarna pracuje pod ścisłym politycznym nadzorem.</p> <p>Niezależność Europejskiego Banku Centralnego maleje; obchodzenie Paktu stabilizacyjnego; nierozszerzenie Europejskiej Unii Monetarniej o nowych członków. Jednolity Rynek utrudniony przez obronę narodowych polityk przemysłowych.</p>
<p>Globalizacja</p>	<p>Słaby wzrost swobody przepływu handlu i inwestycji (rosnące znaczenie dóbr materialnych). Całkowite usunięcie barier handlowych (włączając równoważniki nietytarfowe) przewidziane do 2025 r. (Okrągła Planeta).</p> <p>Niewystarczająca uwaga dla kwestii nieekonomicznych (przestępczość, środowisko).</p> <p>Wzrastająca nierówność.</p>	<p>Bezładny postęp globalizacji. Odłączenie technologii wynikającej z globalizacji od międzynarodowej kooperacji. Własne regulacje przeważające w dziedzinach ekonomicznych, ryzyko chaosu w innych dziedzinach (przestępczość, środowisko).</p> <p>Organizacje pozarządowe powstają „jak grzyby po deszczu” w globalnej próżni zarządzania.</p>	<p>Postępująca globalizacja (regionalizacja). Wysiłki UE zmierzające do zwiększonej międzynarodowej koordynacji w dziedzinach ekonomicznych i nieekonomicznych (rozwój, przestępczość, środowisko).</p> <p>Wyłaniające się globalne społeczeństwo socjalne coraz silniej zintegrowane z międzynarodowymi instytucjami.</p>	<p>Politycznie wywołane Zwolnienie globalizacji.</p> <p>Reakcje anty międzynarodowe (zwłaszcza w Europie).</p> <p>UE praktykuje „zielony” i „socialny” protekcjonizm. Organizacje pozarządowe (NGO) kluczem do międzynarodowego konsensusu politycznego.</p>	<p>Zwolnienie w globalizacji. handel światowy i polityki coraz częściej organizowane wokół bloków regionalnych.</p> <p>Lekceważenie luk w światowym porządku ekonomicznym (zwłaszcza finansów międzynarodowych i rozwoju).</p>

Scenariusz w skrócie					
scenariusz	rynkii triumfujące	setka kwiatów	podzielona odpowiedzialność	społeczeństwo kreatywne	turbulentne/ /burzliwe sąsiedztwo
wskazówki kluczowe					
Bezpieczeństwo regionalne	Swobodny handel i integracja rynku jednoczą kontynent. Brak zdecydowanych polityk radzenia sobie z rosnącym niebezpieczeństwem stanie się problemem po 2010 r.	Fragmentaryzacja i erozja ustalonych struktur pozwala na rozprzestrzenienie się zorganizowanej przestępczości i konfliktów etnicznych. Lokalne wybuchy przemocy.	Powiększeniu towarzyszy silna polityka sąsiedzka oparta na „partnerstwie” z krajami ościenionymi. Zwiększenie bezpieczeństwa regionalnego.	Wewnętrzne spojrzenie podczas okresu rewolucyjnego. UE stoi w obliczu niebezpieczeństwa regionalnego. Brak spójnej strategii radzenia sobie z problemami społecznymi i środowiskiem od czasu napięć podwojone przez restrykcyjną politykę graniczną.	Początkowe lekceważenie wrażliwych problemów bezpieczeństwa dookoła UE zmusza państwa członkowskie do podjęcia akcji militarnych w celu przywrócenia pokoju.
Europa Środkowa i Wschodnia	„Szybkie i luźne” powiększenie stanowi problem nieszanowania reguł. Niektóre kraje wylaniają się jako „tygrysy ekonomiczne”. Brak większych konfliktów oraz brak polityki bezpieczeństwa UE. Strach przed zorganizowaną przestępczością.	Powiększenie zatrzymane w potowie w punkcie pogarszającym polityczną i ekonomiczną niestabilność. Nacisk zorganizowanej przestępczości i strach przed etnicznymi (ekologicznymi) konfliktami. Niewystarczająca europejska polityka sąsiedzka (konflikt interesów D i F)	Stopniowemu powiększeniu towarzyszy silna polityka sąsiedzka. Rozwój paneuropejskiego parasola bezpieczeństwa, skierowanego na obszary wrażliwe. Pozytywny rozwój socjo-ekonomiczny.	Kraje Europy Śr. Wsch. zniechęcone przez „czerwono-zieloną” rewolucję w Europie Zachodniej. Niewielkie zrozumienie priorytetów socjo-środowiskowych UE. Brak polityki sąsiedzkiej.	„Wojny Pragnień”. Poważna interwencja militarna UE przeprowadzona przez duże kraje członkowskie. Utrzymująca się niestabilność poza granicami UE. Utrzymujący się chaos we Wsch. Europie. Największe problemy z przestępczością zorganizowaną, terroryzmem i imigracją.
Basen Morza Śródziemnego	Swobodny handel w basenie Morza Śródziemnego. Wzrost ekonomiczny tylko częściowo równowazy problematyczne demograficzne i środowiskowe.	Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna (socjalna). Reżymy totalitarne i powstanie islamskie. Brak polityk sąsiedzkich UE (konflikt interesów D i F). Nie zwracanie uwagi na degradację środowiska.	Stopniowa poprawa sytuacji ekonomicznej (socjalnej). Wzmocnienie kooperacji ekonomicznej i politycznej UE i basenu Morza Śródziemnego (OCOMED). Postęp demokratyzacji.	Pogorszenie sytuacji ekonomicznej (socjalnej). Reżymy autorytarne i powstanie islamskie. Brak polityk sąsiedzkich UE. Naciski mniejszości na UE szybko się zwiększają.	Ryzyko wybuchu politycznego i społecznego. Spirala nienawiści terroryzmu islamskiego i represji militarnych. Próba przerwania partnerstwa UE i basenu M. Śródziemnego . Zamknięte granice i zwiększone naciski migracyjne prowadzą do wysokiej nielegalnej imigracji do UE z innych regionów.

USA	Lepszy stan gospodarki i nie-kwestionowane przywództwo globalne. Ciągła oś sieci aliantów (centrum NATO), ale zmniejszone wymagania odnośnie interwencji wojskowych.	Stan gospodarki zgodny z historycznymi trendami. Zmniejszone polityczno-wojskowe zaangażowanie i w interesy ekonomiczne w Europie. Selektywne podejście do kwestii globalnych: uprzywilejowane stosunki z Chinami i Ameryką Łacińską.	Ciągły dynamizm ekonomiczny. Mniejsze polityczne zaangażowanie i okazjonalne starcia z (bardziej asertywną) Europą. Multilateralne podejście do stosunków międzynarodowych powoli zyskuje popularność.	Stan gospodarki zgodny z historycznymi trendami. Wzrastająca wewnętrzna opozycja wobec globalizacji. Koncentracja na problemach wewnętrznych i zmniejszone zaangażowanie w sprawy światowe. Tarcie z UE na międzynarodowych obszarach (handel, finanse, środowisko). Uprzywilejowane stosunki z Chinami i Ameryką Łacińską.	Stan gospodarki poniżej historycznych trendów. Wzrastający izolacjonizm. Koncentracja na Amerykach (Panamerykańska Strefa wolnego Handlu). Wycofanie wojsk z Europy.
Rosja	Wzrastająca stabilizacja polityczna i uzdrowienie gospodarki. Wzmocnienie bilateralnych – stosunków z USA (zgoda na). Silniejsze związki z Chinami i NIS.	Podejście "radzenie sobie" i wewnętrzne spojrzenia. Zwiększające się umocnienie regionów. Separacja i tarcia z UE. Umocnienie bilateralnych stosunków z USA.	Polityczna stabilizacja i uzdrowienie gospodarki. Umocnienie bilateralnych stosunków z UE (porozumienie Rosyjsko-unijne o wolnym handlu).	Utrzymujący się zamęt polityczno-ekonomiczny. Separacja z spojrzeniem wewnętrznym UE.	Wzrastająca dezintegracja polityczna i ekonomiczna. Powstrzymanie zorganizowanej przestępczości. Zaangażowanie w konflikty regionalne.
Azja	Udane przejście ekonomiczne wzdłuż linii wolnorynkowych. Wzrost ekonomiczny w Chinach skutkujący wzrastającymi nierównościami regionalnymi oraz słabnięciem władzy centralnej. Erozja supremacji ekonomicznej i niewielka rola Japonii w regionie.	Nierówne przejście ekonomiczne. Wzrastające rozwarstwienie w wynikach Płd.-Wsch. Azji. Chiny przekształcają się w federację o wzrastających rozbieżnościach regionalnych. Stąbnąca rola ekonomiczna i polityczna Japonii.	Udane przejście ekonomiczne, ale niekiedy z wewnętrznym powrotem do centrizmu. Wzmocnienie regionalnych organizacji dookoła chińskiego przywództwa. Zwiększające się zaangażowanie Chin w globalną kooperację. Uzdrowienie gospodarki w Japonii (ambitne, głębokie reformy), ale utrzymująca się słaba rola polityczna.	Trudne przejście ekonomiczne (światowa recesja). Utrzymujący się kryzys w Japonii, prowadzący do częściowego przejścia europejską „czerwonozielonej” rewolucji. Trudności ekonomiczne frustrujące mocarstwowe ambicje Chin.	Trudne przejście ekonomiczne (światowe zwolnienie ekonomiczne i wzrastający protekcjonizm). Rywalizacja chińsko-japońska. konflikty regionalne.

Źródło: Bertrand, Michalski, Pench, *op. cit.*, s. 81-85.

i układy. Jednocześnie poszukuje się bardziej efektywnych układów współpracy wielostronnych i bilateralnych związków.

Warunków instytucjonalnych (*circumstantial argument*) – nowa rozszerzona Unia Europejska idzie w kierunku uporządkowania instytucjonalnego, tym bardziej, że o wejście do niej starają się kolejni kandydaci. Dlatego Unia w przyszłości powinna poszerzać swoje wpływy na te kraje, które do niej mają przystąpić.

Względnych przewag (*comparative advantage argument*) – Unia Europejska jest w dalszym ciągu słaba i ma nie do końca sprecyzowaną politykę zagraniczną, a jednocześnie podkreśla się potrzebę wywiązania się z tego co może zrobić lepiej na polu relacji zewnętrznej. Oznacza to, że europeizacja jest czymś więcej niż prezentacją siły (politycznej, gospodarczej i militarnej na arenie międzynarodowej), ale przede wszystkim sąsiedztwem. Poszerzona Unia Europejska może być więc kluczem do prowadzenia wspólnej polityki zagranicznej i obronnej w ramach jej struktur, zwłaszcza po negatywnych skutkach kryzysu irackiego – dzielącego stanowiska państw członkowskich i kandydujących.

Kluczowym staje się model organizacji i zarządzania nowo stworzonego, względnie zintegrowanego, ale nie spójnego regionu.

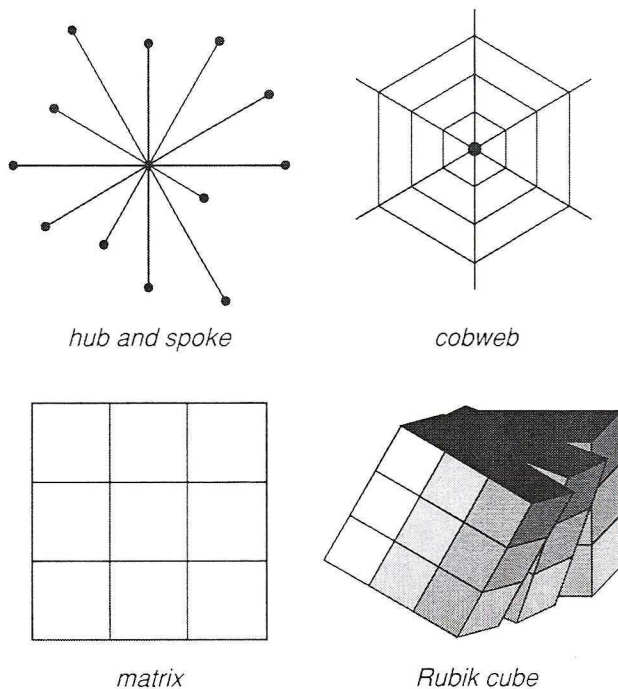
Emerson proponuje cztery ujęcia (ryc. 2): modeli:

1. „Centrum i satelity” (*hub and spoke*)
2. „Pajęczyna” (*cobweb*)
3. „Macierz” (*matrix*)
4. „Kostka Rubika” (*Rubik cube*)

Dominująca siła (hegemonia) ma zawsze charakter globalny lub regionalny i dąży ku modelowi „centrum i satelity” (*hub and spoke*). Jednak każde dwustronne relacje między ośrodkiem a jego satelitami mogą zostać zastąpione innym modelem, którego specyficznym przypadkiem jest Unia Europejska i jej sąsiedzi. Taki układ sugeruje raczej model „macierzy” (*matrix*). Duża liczba celów upraszcza ten model zespołem wielostronnej relacji między Unią Europejską a grupą sąsiadów. Jednak w praktyce system ten stanowi mieszankę dwustronnych i wielostronnych relacji, których „pajęczyna” (*cobweb*) jest modelem lepszym. Jednak model ten może w przyszłości napotkać wiele komplikacji, zwłaszcza że ośrodków może być więcej z pokrywającymi się „pajęczynami” i „satelitami”. W tym przypadku np. UE, USA, Rosja, Europa i szczególnie Środkowy Wschód. Takie nakładające się na siebie pajęczyny stają się skomplikowanymi układami, rzadko stosowanymi w praktyce. Albo jeden ośrodek dominuje, albo jest kilka ośrodków współrzędnych, dlatego wyobrażenie „Kostki Rubika” sugerujące trzeci wymiar, jest lepszym rozwiązaniem.

Emerson konkluduje: „Geograficzna Europa ma tendencje do systemu pajęczyny, zaś Środkowy Wschód, USA, UE, Rosja szukają rozwiązania w kostce Rubika, gdzie oddziaływanie między ośrodkami będzie drugorzędne”⁵.

Każdy z pięciu argumentów Emersona (2003) wzmacnia albo osłabia jeden z ośmiu wektorów – kierunków strategicznego rozwoju Unii Europejskiej. Kierunki te tworzą busolę rozwoju Unii Europejskiej (ryc. 3 i 4).

Ryc. 2. Modele zarządzania wielkich regionów

hub and spoke (centrum i satelity) – system ten reprezentują relacje dwustronne, między liderem (np. państwo kolonialne) a wieloma małymi partnerami (np. kolonia);

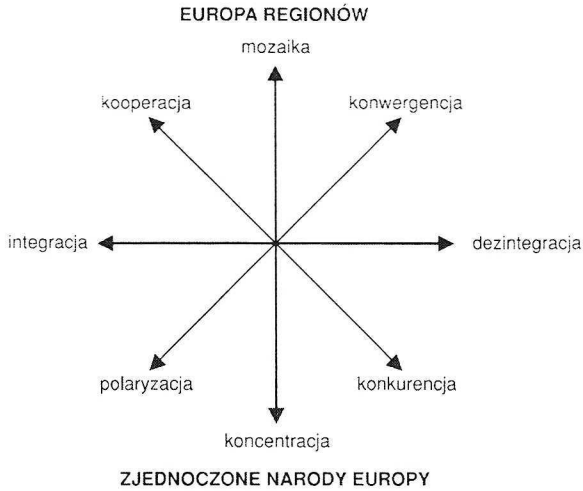
cobweb (pajęczyna) – system, w którym oprócz relacji dwustronnych są także relacje wielostronne;

matrix (macierz) – typ relacji między liderem i skomplikowanym, złożonym regionem;

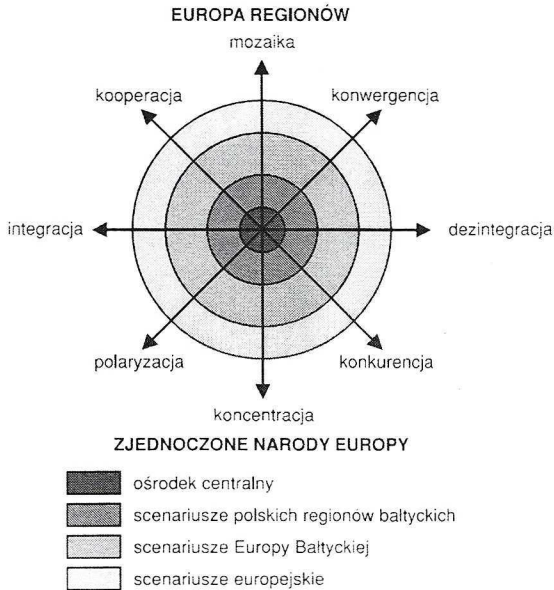
Rubik cube (kostka Rubika) – reprezentuje te same relacje co *matrix*, ale liderów jest więcej.

Źródło: Emerson (2003), *op. cit.*

⁵ M. Emerson, *op. cit.* s. 4.

Ryc. 3. Busola rozwoju Unii Europejskiej
 Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 4. Powiązanie busoli rozwoju Unii Europejskiej ze scenariuszami regionalnymi
 Źródło: Opracowanie własne.

Podobnie jak kierunki geograficzne: północ–południe, wschód–zachód – orientują one możliwe ścieżki rozwoju Unii Europejskiej. Tak jak północ jest przeciwstawnym biegunem południa tak:

- integracja *versus* dezintegracja,
- koncentracja *versus* mozaika,
- kooperacja *versus* konkurencja,
- konwergencja *versus* polaryzacja.

Te cztery przeciwstawne kombinacje wyznaczają aktualne ścieżki rozwoju Unii Europejskiej.

3. Europa Bałtycka czy bałtyckość Europy?

Spośród mórz oblewających Europę – tylko Morze Śródziemne można uznać za kolebkę cywilizacji europejskiej, która była i jest jądrem europejskości. Region Morza Bałtyckiego zawsze był peryferyjny. Odrębność tej części Europy wcale nie oznaczała stagnacji i spokoju. Historia tej części jest równie burzliwa, jak reszty Europy i zawsze była zdeterminowana walką o hegemonię. Dość łatwo daje się wyodrębnić dziewięć faz tej walki.

1. Era wikingów

Duńscy i norwescy wikingowie prowadzili eksplorację na zachód i południe. Wikingowie szwedzcy ruszyli na wschód i żeglując rzekami wschodniej Europy dotarli aż do Konstantynopola.

2. Wyprawy północne

Szwedzki król Eryk rozpoczął podbój Finlandii wyprawą w 1150 r. Duńczycy zajęli Arkonę, twierdzę Słowian na Rugii, a w 1219 r. założyli osadę Tallin (Revel). Teutońscy rycerze zagarnęli północną część Polski, Livonię i w końcu Estonię.

3. Liga Hanzeatycka

Liga była związkiem miast, które utworzyły sieć szlaków handlowych prowadzących przez Bałtyk aż do Morza Północnego. Stolicą związku była Lubeka, a Gdańsk był jedną z pereł w koronie Hanzy.

4. Dwie wielkie potęgi walczą o supremację.

Polska połączona z Litwą w XVII w. walczyła ze Szwecją o supremację w regionie. Bałtyk jednak stał się czymś na kształt szwedzkiego jeziora do czasu, gdy imperialne aspiracje ucięła klęska pod Połtawą w 1709 r.

5. XIX wiek

Po podbiciu Finlandii i rozbiorze Polski caryca Rosji zapanowała nad wschodnim Bałtykiem. Prusy stały się wielką potęgą, podczas gdy w Danii i Szwecji nastąpiła stagnacja.

6. Konflikty międzynarodowe
Po I wojnie światowej i rewolucji rosyjskiej powstały nowe państwa: Finlandia, a także państwa bałtyckie: Estonia, Łotwa i Litwa. Polska odzyskała niepodległość, Prusy Wschodnie stały się natomiast niemiecką enklawą odciętą od reszty Niemiec.
7. Zimna wojna
Po II wojnie światowej państwa bałtyckie zostały włączone do Związku Radzieckiego, a Polska i Niemcy Wschodnie znalazły się w Układzie Warszawskim. Niemcy Zachodnie, Dania i Norwegia wstąpiły do NATO. Finlandia i Szwecja pozostały neutralne.
8. Morze pokoju
Po burzliwych wydarzeniach 1989 r. Region Morza Bałtyckiego zbudził się z 50-letniej hibernacji. Zawiązała się współpraca państw regionów i miast bałtyckich.
9. Wewnętrzne morze Unii Europejskiej
Po intensywnym procesie transformacji krajów postkomunistycznych w 2004 r. cztery państwa bałtyckie przystępują do Unii Europejskiej. Oprócz Rosji wszyscy partnerzy bałtyccy przyjmują europejskie *acquis communautaire* jako podstawę zintegrowanego współdziałania i spójności. Ośrodkiem przywództwa stają się instytucje europejskie zlokalizowane w Brukseli i Strasburgu.

Wnioski z procesu historycznego rozwoju kontaktów w Europie Bałtyckiej są następujące:

- 1) Region bałtycki zawsze był obszarem walki o dominację.
- 2) Walka ta nigdy nie wykreowała trwałego hegemonu o stałej supremacji.
- 3) Kierunki ekspansji przejściowych hegemonów były silnie zdeterminowane stanem technologii transportowych. Okres Wikingów, wypraw północnych i Ligi Hanzeatyckiej zdeterminował transport morski. Później dominowały przemieszczenia militarne i handlowe – drogą lądową. Od XX w. rozpoczyna się równoważenie i kooperacja transportu lądowego i morskiego. Barięą jest szybkie przenoszenie informacji.
- 4) Okres Ligi Hanzeatyckiej wykreował, trwającą do dziś, sieć centralnych ośrodków bałtyckich. Znaczenie tych miast było zakłócone wojnami i podziałami geopolitycznymi. Okres ten charakteryzują najsilniejsze zorganizowane związki organizacji kupiecko-transportowych z resztą Europy (także przez znaczenie kantorów Ligi Hanzeatyckiej w Brugii i Londynie). Załamanie nastąpiło na skutek zdominowania Hanzy przez kupiecki żywioł niemiecki.

4. Trzy scenariusze Regionu Bałtyckiego (RB)

Warunki brzegowe

Aktorzy

W Regionie Bałtyckim (RB) decydujące role obsadzają regiony (rys. 5). Jest to związane zarówno z polityką spójności Unii Europejskiej, jak i skutecznością instrumentu, jakim jest Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, z którego korzyści będą czerpać zarówno regiony czterech nowych członków UE, jak i pozostałe regiony (z Regionem Kaliningradzkim włącznie w postaci wsparcia „regionów sąsiedzkich” UE). Jednak należy pamiętać, że oprócz Niemiec wszystkie pozostałe regiony funkcjonują w strukturach państw unitarnych. Dlatego nie można abstrahować od wielkiej geopolityki i równoważenia interesów politycznych i gospodarczych.

Prosty model (A), który dominował w okresie zimnej wojny, przeszedł ewolucję w model (B) gdy w okresie transformacji nastąpiło silne powiązanie państw nordyckich z postkomunistycznymi państwami bałtyckimi.

Obecnie rozpoczyna się realizacja modelu (C), w którym następuje rzeczywista wielopodmiotowość powiązań i wzajemnych zależności.

Dysproporcje

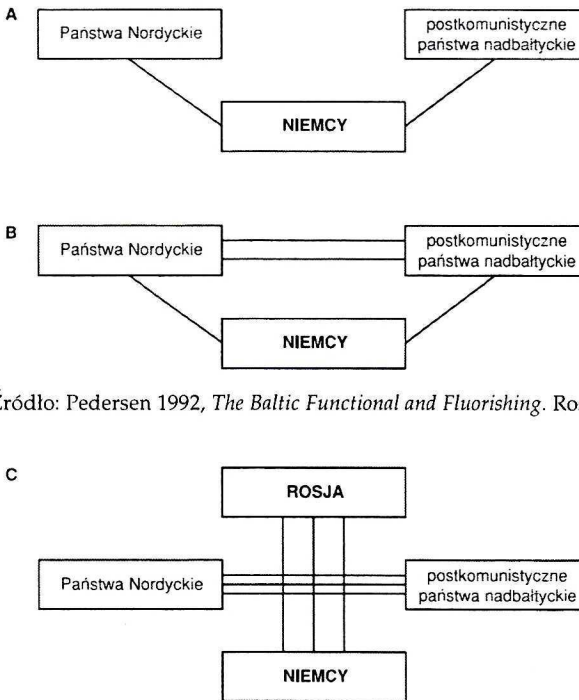
Proces budowania spójności RB będzie bardzo długi. Wynika to z bardzo wysokich dysproporcji rozwojowych. Nowi członkowie UE: Polska, Litwa, Łotwa, Estonia należą do najsłabszych krajów wstępujących (7-9 tys. euro PKB na mieszkańca) wobec krajów skandynawskich, należących do najbogatszych członków UE (23-33 tys. euro PKB na mieszkańca). Z kolei tempo przyrostu PKB jest wyższe niż średnia unijna (2,6%) zarówno w krajach skandynawskich, jak i w bałtyckiej czwórce nowych członków – zaś w tych ostatnich też wyższe niż w krajach skandynawskich (3-5% rocznie).

Demografia

Wszystkie regiony położone nad Bałtykiem są obciążone negatywną prognozą demograficzną polegającą na starzeniu się społeczeństw, co oznacza kurczenie się zasobów ludzkich wytwarzających dochód narodowy i ich większe obciążenie kosztami utrzymania struktur ludnościowych w wieku przed i poprodukcyjnym. Jednocześnie dzięki zdobyczom medycyny i opieki rośnie długość życia, przy czym mężczyźni żyją krócej.

Morze pokoju

Region Bałtycki ma małe szanse stać się teatrem działań wojennych porównywalnych z Bałkanami czy Bliskim Wschodem. Natomiast zagrożenie w postaci terroryzmu, chorób cywilizacyjnych (AIDS, narkomania, nowe niezidentyfikowane epidemie) będzie wzrastać. Otwartość regionu na globalizację może sprzyjać tym procesom.

Źródło: Pedersen 1992, *The Baltic Functional and Flourishing*. Roskilde University.

Ryc. 5. Główni aktorzy Regionu Bałtyckiego

Źródło: Opracowanie własne.

4.1. Scenariusz A – zrównoważona integracja

Bałtycka filharmonia

Inspiracje

W filharmonii muzycy wraz z instrumentami rozsadzeni są według ściśle określonych reguł wynikających z praw akustyki i możliwości instrumentów.

Efektym wywołującym aplauz widowni jest zgranie zespołu, wirtuozeria poszczególnych wykonawców, systematyczna praca indywidualna i wspólna oraz dobry, akceptowany przez zespół – dyrygent. Filharmonicy chętnie koncertują z wybitnymi wirtuozami światowymi. W krótkim czasie nawiązują współbrzmienie będące miarą wspólnego sukcesu. Wirtuoz wyjeżdża – filharmonia pozostaje.

Scenariusz ten koncentruje wątki pozytywne mieszczące się zarówno w pojęciu „integracji” o przewadze kooperacji nad konkurencją, jak i w pojęciu „zrównoważenia”. Zrównoważenie ma tutaj wymiar dwojaki:

- 1) w kontekście zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*), a więc rozwoju gospodarczego i społecznego, którego skutki nie powinny mieć negatywnych konsekwencji dla środowiska;
- 2) rozwoju zrównoważonego działaniami Unii Europejskiej, która przyjmując w Maastricht (1992) traktat zobowiązała się do równorzędnego traktowania środowiska z rozwojem gospodarczym.

Polityka: w wyniku przyjęcia Szwecji i Finlandii do Unii Europejskiej, a następnie Litwy, Łotwy, Estonii, Polski następuje wzmocnienie integracji europejskiej przez wspólne inicjatywy bałtyckie w ramach Unii Europejskiej w celu niwelacji peryferyjności regionów bałtyckich. Oznacza to tworzenie cywilizacyjno-gospodarczej równowagi europejskiej wobec „niebieskiego banana”, obejmującego pasmo między Londynem, Frankfurtem a Mediolanem oraz „pasa słońca”, obejmującego wybrzeża od Walencji po Mediolan. Oznacza to także wykształcenie „Zielonego Pierścienia” dookoła Bałtyku – jako peryferyjnego centrum Europy o największych możliwościach utrzymania wysokiej jakości środowiska, zdrowia ludzkiego oraz lokalizacji wysokiej techniki wymagającej specjalnych warunków środowiskowych.

Gospodarka: ożywienie gospodarcze RB jest efektem sprężonego ożywienia gospodarki światowej, europejskiej oraz skandynawskiej. Trzy kraje skandynawskie: Finlandia, Szwecja, Dania utrzymują trwałą pozycję lidera realizacji Strategii Lizbońskiej⁶ (tab. 2). Kapitał skandynawski chętnie lokuje aktywa i technologie w Polsce wykorzystując tańszą siłę roboczą, wykształcone kadry i dobry rynek.

Produkty nowoczesnej technologii znajdują korzystne rynki zarówno w Polsce, jak i w Litwie, Łotwie, Estonii. Produkty te skutecznie konkurują z produktami USA oraz wschodnioazjatyckimi.

⁶ Według World Economic Forum 2002 w rankingu państw – członków Unii Europejskiej Finlandia, Szwecja, Dania prowadzą w systemowej konkurencyjności UE wyprzedzając Niemcy (6 pozycja) i Francję (10 pozycja). Źródło: *The Lisbon Review 2002-2003, An Assessment of policies and reforms in Europe*, www.weforum.org.

Tabela 2

Realizacja Strategii Lizbońskiej

	Spoleczeństwo informacyjne	Innowacje i badania	Liberalizacja rynków	Przemysły sieciowe	Usługi finansowe	Warunki przedsiębiorczości	Włączenia społeczne	Trwały rozwój	Ocena średnia
Finlandia	1	1	1	1	2	1	3	1	1,4
Szwecja	2	3	6	3	5	6	7	4	1,4
Dania	4	9	5	4	3	5	4	3	4,6
Wielka Brytania	3	4	2	9	1	2	10	6	4,6
Holandia	7	8	3	6	4	4	1	8	4,6
Niemcy	6	2	9	2	8	11	9	2	6,1
Austria	5	7	4	8	9	8	5	5	6,4
Belgia	9	5	7	5	7	10	2	7	6,5
Francja	10	6	11	7	10	12	6	9	8,9
Irlandia	11	10	8	13	6	3	12	13	9,5
Portugalia	8	12	10	10	11	7	13	10	10,1
Hiszpania	12	11	12	11	12	9	8	12	10,9
Włochy	13	13	13	12	13	13	11	11	12,4
Grecja	14	14	14	14	14	14	14	14	14,0

Źródło: Bałtyckie Forum Gospodarcze, Rozszerzenie Unii europejskiej szansą rozwoju regionu Morza Bałtyckiego, Gdańsk 2002.

Polskie produkty rolne mają swobodny dostęp do wszystkich konsumentów bałtyckich, stając się, obok Litwy i Łotwy, głównym europejskim spichlerzem ekologicznej produkcji żywności. Postępuje prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych.

Zanika poczucie zagrożenia niezawisłości narodowej przez działania inwestorów obcych z jednoczesnym wysokim poziomem trwałych korzyści regionalnych i lokalnych. Wzrastają także wymogi ekologiczne prowadzenia działalności gospodarczej (upowszechnienia przeglądów ekologicznych oraz ocen oddziaływania na środowisko).

Silnym impulsem rozwoju gospodarczego jest przemysł ochrony środowiska, zapewniający niwelowanie zapaści cywilizacyjnej w zakresie oczyszczania ścieków, powietrza, utylizacji odpadów. Zasoby surowcowe zostają poszerzone o grupę zgromadzonych odpadów przemysłowych (np. fosfogispy).

Intensywność kontaktów bałtyckich otwiera nową erę żeglugi bałtyckiej opartej na nowej generacji szybkich promów pasażersko-towaro-

wych konkurujących z samolotami, wzrasta liczba powiązań transportu multimodalnego. Autostrady morskie odciążają drogi lądowe.

Przyjęcie, przez kraje bałtyckie, strategii rozwoju zrównoważonego zapoczątkuje nowe – proekologiczne rodzaje działalności produkcyjnej w zakresie biotechnologii, chemii, kosmetyków, przetwórstwa rolno-spożywczego, wyposażenia gospodarstw domowych, transportu indywidualnego, materiałów budowlanych, źródeł energii. Produkty wytwarzane w tych przemysłach konkurują skutecznie z tradycyjną, nawet wysoką techniką postindustrialną.

W krajach RB (oprócz Rosji) następuje swobodny przepływ siły roboczej.

Technologie, badania: postępuje transfer innowacji, przyjęcie przez kraje bałtyckie strategii rozwoju zrównoważonego wyzwala rozwój technologii proekologicznych dla przemysłów wysokiej techniki, maksymalizujących energooszczędność, minimalizujących zużycie surowców. Utrwała się era energii odnawialnej (energia geotermalna, biogaz, pompy ciepłe, kolektory słoneczne, siłownie wiatrowe). Centra technologiczne RB skutecznie kooperują w rozwoju tych technologii. Problem odpadów – ich utylizacji i składowania – zostaje zastąpiony technologiami wtórnego wykorzystywania oraz technologiami bezodpadowymi. Następuje wiązanie technologicznego procesu produkcyjnego z procesem wtórnego użytkowania (recykling).

Ośrodki badawcze RB uczestniczą w europejskich programach badawczych wspieranych przez ponadnarodowe koncerny wysokiej techniki ekologicznej.

Wysoki poziom bezpieczeństwa osobistego i warunków ekologicznych przyciąga naukowców do pracy w ośrodkach naukowych RB. Jest to reakcja na rosnące zagrożenia w centrach europejskich oraz łatwość wyboru miejsca zamieszkania z zachowaniem kontaktu informacyjnego z dowolnym miejscem na świecie (globalna wioska informatyczna).

Powstaną ponadnarodowe instytucje naukowe (np. Uniwersytet Bałtycki) skoncentrowane na kooperacji wykorzystującej użytkowe techniki informatyczne (Internet).

Na wyższych uczelniach zaczynają dominować interdyscyplinarne kierunki związane ze środowiskiem przyrodniczym: inżynieria środowiska, inżynierie recyklingu, informatyka środowiska (GIS), ekonomia środowiska, energetyka źródeł odnawialnych, rolnictwo ekologiczne. Wszystkie uczelnie wyższe RB przyjmują boloński system studiowania (3-stopniowe studia: licencjacki, magisterskie, doktoranckie), co zapewni swobodny przepływ studentów oraz kadry nauczającej.

Uczelnie RB kształcą studentów z Białorusi, Rosji i Ukrainy tworząc kadre przenoszącą wiedzę ekorozwoju do swoich krajów.

Następuje rozwój nauk humanistycznych opartych na holistycznym pojmowaniu zjawisk i procesów, dającym podstawę do rozwoju społecznych podstaw rozwoju zrównoważonego. Humanistyka i humanizm stają się podstawą rozwiązywania sytuacji konfliktowych (także regionalnych). Wspólny, bałtycki rdzeń kulturowy tworzy łatwość kontaktów środowisk humanistycznych.

Spółeczeństwo: stabilność polityczna i gospodarcza, sukcesja pokoleń społeczeństw nadmorskich urodzonych po II wojnie światowej, tworzy podstawy nowego społeczeństwa kreującego przyszłość – opozycyjnego i krytycznego wobec pokoleń rozpamiętujących przeszłość (wojenną, komunistyczną). Trzecie pokolenie nadmorskie jest pierwszym pokoleniem całkowicie wolnym pod względem wyboru politycznego, wyznaniowego, modelu życia, miejsca pracy i zamieszkania. Jest to jednocześnie pierwsze pokolenie, które tworzy nową ścieżkę cywilizacyjną zwracającą zagrożenie katastrofy cywilizacyjnej.

Rosnąca ilość wolnego czasu służy eksploracji nowych dziedzin wiedzy (także przez dostęp informacyjny). Upowszechnia się kształcenie ustawiczne.

Następuje powszechna akceptacja rozwoju zrównoważonego jako nowej ścieżki rozwoju cywilizacyjnego, nie wymagającego poświęceń, a dającego wyższe poczucie bezpieczeństwa. Nowe generacje społeczeństwa zaczynają rozumieć związki polityki – gospodarki i środowiska.

Pobudzone zostają wysokie rezerwy mobilności społecznej pokoleń postkomunistycznych, nie obciążonych syndromem *homo sovieticus* i lepiej przygotowanych do organicznego respektowania reguł gospodarki i środowiska.

Miasta: problemy tworzenia miejsc pracy w dużych miastach powstrzymują migracje do głównych ośrodków, doprowadzając do stabilizacji zaludnienia. Korzyści małej skali oraz lokalna przedsiębiorczość wyzwolą restytucję miast małych. Ośrodki te wchłoną nadwyżkę potencjału ludnościowego wsi nie znajdującej pracy na wsi. Kryterium jakości środowiska stanie się podstawowym kryterium rozwoju miast.

Struktura miast RB będzie się opierać na regionalnych ośrodkach samorządowej władzy regionalnej oraz środowiskach biznesu (banki, izby gospodarcze, firmy ubezpieczeniowe), miastach małych o funk-

cjach usługowych (zaopatrzenie, zdrowie, banki lokalne, rozrywka) oraz wyższych uczelniach sieciowo powiązanych z uniwersytetami.

Nastąpi sukcesywna restrukturyzacja monokultur funkcjonalnych miast. Tereny mieszkaniowe zostaną nasycone usługami. Nowe tereny mieszkaniowe zapewnią wielofuncyjność z jednoczesnym respektowaniem atrybutów ekorozwoju (energooszczędność, gospodarka odpadami, priorytet komunikacji zbiorowej).

Nastąpi ekologiczna rewaloryzacja struktur miejskich oparta na „zielonej strategii” miast europejskich – tworzenia przestrzeni otwartej z respektowaniem wszystkich potencjałów przyrody (zieleni, woda). Wspomagającą będzie postępująca identyfikacja z miejscem zamieszkania i doceniania wartości przestrzeni kulturowej.

Nastąpi rewitalizacja śródmieść, zarówno wielko- jak i małomiej- skich, oparta na jedności interesów renty położenia (instytucje bankowo- gospodarcze), tradycji kulturowej oraz walorów środowiska (także wtórnie kreowanego). Śródmieścia przełamają uniformizację struktur miejskich (blokowiska) i anonimowość przestrzenną mieszkańców.

W strukturze miast pojawiają się identyfikatory przestrzenne tworzone na podstawie świadomie komponowanego miejskiego krajobrazu przyrodniczego, tak czytelnego w wiejskim krajobrazie. Dotyczy to obszarów przyrodniczych, a w szczególności waterfrontów.

Wies: mechanizmy rynkowe wymuszą głęboką restrukturyzację osadniczą i produkcyjną wsi w regionach południowego Bałtyku. Rozwiną się dwa konkurencyjne rodzaje rolnictwa. Konwencjonalne – oparte na intensyfikacji produkcji rolnej (wyższe nawożenie i ochrona roślin). Ekologiczne – oparte na naturalnych cyklach upraw, hodowli i nawożenia. Rolnictwo konwencjonalne szybko napotka bariery nadprodukcji i będzie szukało rynków zbytu poza granicami Polski (Rosja, Białoruś, Ukraina). Rolnictwo ekologiczne i produkcja zdrowej żywności będzie rozwijało swoje sieci sprzedaży w Polsce i krajach skandynawskich.

Rolnictwo ekologiczne spowoduje znaczne rozproszenie producentów uprawiających mały areal o niskiej obsadzie zwierząt. Rolnictwo konwencjonalne będzie cechować model dużych hodowlanych farm specjalistycznych, opartych na kooperacji z producentami pasz.

Oba sektory rolnictwa poddadzą się rygorom ochrony środowiska. W przypadku rolnictwa konwencjonalnego będzie to oczyszczanie i utylizacja ścieków oraz odpadów z ich energetycznym wykorzystaniem (biogaz).

W rolnictwie ekologicznym będą to systemy autonomiczne, zamkniętych obiegów ekologicznych (wtórne wykorzystanie), wspomagane odnawialnymi źródłami energii (biogaz, siłownie wiatrowe, kolektory słoneczne, pompy ciepłe).

Prawa rynkowe oraz koszty transportu spowodują zróżnicowaną sytuację producentów rolnych wobec rynków zbytu. Oznacza to upadek rolnictwa w częściach regionów słabo skomunikowanych, o trudnej dostępności do ośrodków miejskich i przetwórstwa. Także czynnik cywilizacyjny doprowadzi do obumierania rejonów peryferyjnych (głęboka prowincja). Spowoduje to wzrost terenów nie użytkowanych rolniczo, na których nastąpi naturalna restauracja krajobrazu przyrodniczego (zalesienia) powiększającego potencjał percepcyjno-behawioralny oraz tereny rekreacyjne wykorzystujące istniejące siedliska wiejskie.

Pojęcie regionu zurbanizowanego nabiera także wymiaru ekologicznego, gdzie wszelkie odmiany urbanizacji będą respektowały i twórczo wykorzystywały lokalne walory i zasoby środowiska, dając w efekcie wysoką jakość życia bez rezygnacji z korzyści cywilizacyjnych.

Wsie regionów nadmorskich będą realizowały kompleksowe programy odnowy i rewaloryzacji estetycznej połączone z porządkowaniem gospodarki wodno-ściekowej, komunikacji i terenów publicznych.

Infrastruktura techniczna: nastąpi zrównoważony rozwój głównych gałęzi transportu: kolei o zmniejszonej energochłonności i hałaśliwości oraz transportu drogowego opartego na wzrastającym udziale paliw proekologicznych (benzyna bezołowiowa, paliwa ekologiczne). W miastach powstaną mechanizmy preferencyjne dla komunikacji zbiorowej oraz rozwinie się sieć bezpiecznych dróg rowerowych pozwalających na dojazdy do pracy, usług śródmiejskich i miejsc edukacji. Nastąpi renesans transportu wodnego na rzekach o orientacji turystycznej z możliwością budowy elektrowni wodnych. Nastanie dalsza eliminacja energetyki jądrowej.

W gospodarce wodno-ściekowej będą się rozwijać technologie wodooszczędne i różnicujące jakość wody dla różnych celów (konsumpcyjnych, bytowych i przemysłowych). W zabudowie o niskiej intensywności będą dominować roślinne oczyszczalnie ścieków oparte na systemach bagiennych i korzeniowych.

Nastąpi znaczny wzrost udziału w produkcji energii (elektrycznej i ciepłej) źródeł odnawialnych (energia termalna, kolektory słoneczne, pompy ciepłe, siłownie wiatrowe). Powstaną zespoły elektrowni wodnych rzek zlewiska Bałtyku.

Rozwinięta sieć lokalnych połączeń bałtyckich zapewni wzajemną dostępność miast RB: Kopenhagi, Rygi, Tallina, St. Petersburga, Helsinek, Królewca, Ystad, Karlskrony, Sztokholmu, Bornholmu, Goeteborga. Połączenia te opierać się będą na sieci linii promowych i lotniczych.

Ekologia: „Zielony Pierścień” dookoła Bałtyku stanie się miejscem realizacji analogicznych programów działań, jakie Unia Europejska podjęła w zakresie polityki ekologicznej.

I Program: strategia kontroli zanieczyszczeń, dostosowanie standardów, kryteriów jakości określających wymogi, jakie powinny być spełnione wobec środowiska. Konsekwentne przyjęcie zasady „zanieczyszczający płaci” oraz określanie szkód ekologicznych „u źródła” jako podstawowej zasady prewencji.

II Program: redukcja zanieczyszczeń, racjonalne wykorzystanie środowiska i zasobów naturalnych, ochrona flory i fauny.

III Program: inkorporacja dyrektyw Unii Europejskiej do systemu prawnego Polski, Litwy, Łotwy, Estonii i ewentualnych regulacji regionalnych.

IV Program: stałe zwalczanie zanieczyszczeń powietrza i wód szczególnie ze względu na źródła zanieczyszczeń, włączenie Regionu Bałtyckiego w europejską sieć informacji i obserwacji (monitoring środowiska).

V Program: transformacja obszarów aktywności przemysłu, energii, transportu, rolnictwa, turystyki w kierunku eliminacji negatywnych konsekwencji dla środowiska w formule rozwoju zrównoważonego (ekorozwoju) wraz z infrastrukturą; działanie ekonomiczne, wspomagające instrumenty prognostyczne (horyzontalne) – dane statystyczne, badania oraz polityka. Pojęcie obszarów ekologicznego zagrożenia zostaje zastąpione pojęciem obszaru ekologicznego zrównoważenia RB – odpowiadającego zrównoważonej strukturalnie integracji środowiska człowieka.

4.2. Scenariusz B – nie zrównoważona integracja

„Wiosenny bałtycki sztorm”

Inspiracje

Sztormy na Bałtyku wiosną charakteryzuje duża gwałtowność. Zdarzają się nawet przy bardzo słonecznych dniach. Nie są długotrwałe. Szybko następuje bardzo silny wiatr, jak i szybko zanika. Morze jednak długo jeszcze pozostaje rozkötysane, często niszcząc brzegi. Połowcy ryb bywają obfite. Ocieplenie ożywia środowisko morskie i gospodarkę.

Polityka: w wyniku osłabienia znaczenia państwa narodowego, w nurcie europejskiego myślenia ponadnarodowego, wzrasta znaczenie regionów o wyraźnej odrębności gospodarczej, kulturowej i mobilności społecznej. Regiony uzyskują pełną podmiotowość i względną autonomię polityczną (np. regionalny parlament).

Regiony bałtyckie, w tym polskie, są traktowane jako wschodnie peryferie Europy o znikomym wpływie na decyzje polityczne Unii Europejskiej. Wobec restauracji mocarstwowych tendencji Rosji rośnie znaczenie regionów bałtyckich w równoważeniu zagrożenia militarnego wschodniej i północno-wschodniej Europy. Region Pomorza staje się polem potencjalnej konfrontacji z Rosją przez Okręg Kaliningradzki, którego znaczenie polityczno-militarne będzie rosło jako miejsca bezpośredniego styku i testowania gotowości ustępstw Unii Europejskiej wobec działań Rosji. Polityczne warunki bałtyckiej współpracy ekologicznej będą ulegały systematycznej operacjonalizacji (ratyfikacja i realizacja nowej Konwencji Helsińskiej z 1992 r.). Region Bałtycki staje się podmiotem realizacji ustaleń Konwencji Helsińskiej jako istotnego elementu prawno-międzynarodowego ekorozwoju.

Gospodarka: w wyniku ożywienia gospodarczego 15 państw Unii Europejskiej następuje transfer technologii do RB zgodnej z zasadami gospodarki wolnorynkowej.

System zachęt dla inwestorów zagranicznych liberalizuje ostre wymogi środowiskowe na rzecz transferu kapitałowego ożywiającego produkcję i tworzącego miejsca pracy. Konsekwencją jest ożywienie gospodarcze Regionu Bałtyckiego z jednoczesnymi następstwami polegającymi na minimalizacji kosztów środowiskowych i maksymalizacji zysku. Decydujące o rozwoju podmioty gospodarcze RB tracą autonomię i zostają wchłonięte przez ponadnarodowe i ponadeuropejskie organizacje gospodarcze (globalizacja gospodarki światowej). Regiony południowobałtyckie (władze regionalne) stają się słabym partnerem wobec tych podmiotów gospodarczych i nie są w stanie (lub ulegają skorumpowaniu) skutecznie używać instrumentów ekonomicznych i prawnych ochrony środowiska.

Następuje segmentyzacja regionów europejskich np. „Pentagon”⁷ (ryc. 6) oraz główne „ośrodki zurbanizowane poza „Pentagonem”, z których za najsilniejsze wzrostowo uznaje się: Sztokholm, Kopenhagę, Wiedeń,

⁷ W nowych studiach Komisji Europejskiej eksponowany jest „Pentagon narożnych kamieni” (*Pentagon cornerstones*) rozpięty między: Londynem, Paryżem, Mediolanem, Monachium i Hamburgiem. Źródło: *Interim Territorial Cohesion Report. DG Regional Policy*, European Commission, Brussels 2004, map 5, s. 20.

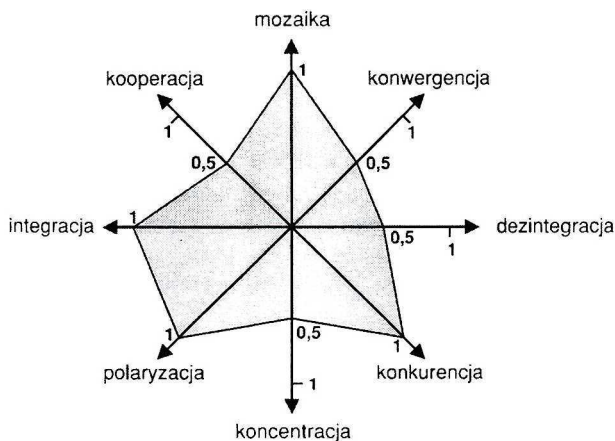
Rzym, Madryt, Barcelonę. Jest to przestrzenna ilustracja „twardego jądra” Europy oraz peryferii wyrażająca koncentrację Europy kilku prędkości.

Gospodarka morską (głównie przemysł stoczniowy) RB utraci konkurencyjność wobec europejskich i światowych organizacji gospodarczych (np. stocznie jako filie koncernów wschodnioazjatyckich).

Wobec peryferyjności gospodarczej regionów bałtyckich spadają przewozy morskie i przeładunki portowe. Porty tracą funkcję tranzytowe na rzecz głównych portów europejskich (Hamburg, Rotterdam).

Przyjęcie europejskiej strategii rozwoju autostrad na osiach wschód – zachód i północ – południe spowoduje koncentrację działalności gospodarczej w rozwiniętych węzłach autostradowych (duże i średnie miasta). Spowoduje to ukształtowanie pasmowo-węzłowego układu koncentracji działalności gospodarczej. Jednocześnie przemysły wysokiej techniki będą preferowały lokalizacje w obszarach „czystego powietrza”, rezygnując z obciążonych skutkami skażeń cywilizacyjnych. Dynamiczny rozwój motoryzacji indywidualnej spowoduje duże koncentracje ruchu w miastach i drogach ruchu szybkiego (autostrady), tworząc strefy wysokich skażeń powietrza, wody i ziemi.

Technologia, badania: transfer nowoczesnych technologii światowych i europejskich (połączony z prywatyzacją kapitałową) koncentruje się na przemyśle konsumpcyjnym, służącym rosnącym i rozbudowanym potrzebom konsumentów. Następuje lokalizacja i rozwój

Ryc. 6. Scenariusze rozwoju kierunkowego Europy Bałtyckiej

Źródło: Opracowanie własne.

centrów technologicznych poza RB (np. w obszarze „Pentagonu”: Londyn, Paryż, Mediolan, Hamburg). Ośrodki naukowe nie są w stanie konkurować z liderami badań najwyższych technologii. Programy badawcze UE koncentrują się w „Pentagonie”.

Permanently prowadzone są próby lokowania w regionach południowo-bałtyckich tzw. brudnych technologii oraz odpadów, także w odniesieniu do technologii ochrony środowiska (np. spalarnie odpadów komunalnych). Obiektywnie maleje zapotrzebowanie na energię, masową siłę roboczą, surowce. Brak warunków sprzyjających tworzeniu i wykorzystywaniu technologii proekologicznych (np. technologie bezodpadowe).

W rezultacie rewolucji informatycznej i informacyjnej spada zapotrzebowanie na oryginalne badania naukowe (łatwość dostępu do światowej wiedzy naukowo-technicznej). Przemysł RB nie generuje i nie finansuje badań regionalnych ośrodków naukowych i badawczych. Nauka skazana jest na pasywną adaptację nauki światowej. Ośrodki uniwersyteckie RB koncentrują się na kształceniu kadry przy zaniku oryginalnych badań własnych i rozbudowie dostępu informacyjnego do głównych centrów naukowych i technicznych. Poszukiwanie tożsamości kulturowej wyzwala potrzebę rozwoju nauk humanistycznych, z jednoczesnym brakiem zasilania materialnego.

Spółeczeństwo: postępuje spirala postaw i potrzeb konsumpcyjnych. Ułomna „europeizacja” życia. Produkt europejski subiektywnie uznawany za wyższej jakości, zdrowszy, ładniejszy, tańszy. Bezkrytyczny zachwyty innością form konsumpcyjnych (syndrom Mc’Donaldsa). Niezaspokojona motoryzacja indywidualna, mimo „pułapki” motoryzacyjnej w miastach. Kreowanie społeczeństwa wolnego wyboru, przedsiębiorczości (pozytywnej i negatywnej). Wzrastające rozwarstwienie zamożności społeczeństwa. Kosmopolityzm europejski i brak identyfikacji z miejscem pochodzenia. Jednocześnie następuje pobudzenie odrębności na fali nastrojów nacjonalistycznych sfrustrowanej, brakiem łatwych perspektyw, części młodego pokolenia. Sentyment za „silną władzą”. Zanik roli religii i wypieranie wartości chrześcijańskich przez wartości cywilizacji konsumpcyjnej. Przedmiotowe i konsumpcyjne traktowanie wartości przyrodniczych. Wzrastająca świadomość globalnego zagrożenia ekologicznego (stres informacyjny) z jednoczesnym odrzuceniem indywidualnych postaw proekologicznych („psują oni – ja się boję”).

Wzrastająca ilość czasu wolnego oraz rosnąca zamożność części społeczeństwa wyzwala napór motoryzacyjny na obszary przyrodniczo

i rekreacyjnie cenne. Postępuje selektywna intensywność zagranicznego ruchu turystycznego na obszarach przyrodniczo cennych (np. sąsiedztwo parków narodowych).

Miasta: nastąpi koncentracja osadnictwa w aglomeracjach o cechach metropolii. Wzrośnie konkurencja utrzymania powiązań z miastami europejskimi przez aktywny udział w różnych typach związków (bilateralne, sieci miast, program współdziałania europejskiego). Miasta RB stają przed progiem kryzysu infrastrukturalnego (zator komunikacji ulicznej, awaryjność scentralizowanej sieci ciepłowniczej, brak terenów składowania odpadów komunalnych). Władze miast będą łagodziły te progi technokratycznymi działaniami modernizacyjnymi, przerzucając koszty na mieszkańców lub też przez dotacje budżetu centralnego. Nastąpi relatywne pogorszenie warunków życia w miastach na skutek pogorszenia jakości powietrza (motoryzacja) i wzrostu hałasu. Grupy społeczne lepiej sytuowane spowodują realizację rozproszonych satelitarnych osiedli domów jednorodzinnych na obrzeżach aglomeracji, wzdłuż głównych pasm drogowych (model: dom, duża działka, samochód). Wielkie koncentracje mieszkaniowe pozostaną w stanie postępującej dewastacji i socjalnej degradacji (wzrost przestępczości).

Wieś i rolnictwo: sukcesywny upadek małych gospodarstw indywidualnych. Nierównomierny asortymentowo bilans podaży produkcji rolnej. Nadprodukcja regionalna (np. ziemniaków, jabłek) niezagospodarowana przetwórstwem. Bariery dostępu produktów do rynków europejskich. Utrwalenie presji na dotowanie produkcji rolnej. Model produkcji rolnej oparty na wysokim nawożeniu, dającym produkt o standardzie europejskim w dużym stopniu obciążony związkami chemicznymi. Wolno postępujący proces ograniczania obciążenia środowiska ściekami przez kosztowne systemy kanalizacyjne i scentralizowane oczyszczalnie ścieków. Żywiolowa gospodarka odpadami komunalnymi i prymitywne systemy składowania odpadów. Nastąpi znaczny spadek miejsc pracy w rolnictwie, zubożanie i depopulacja dużych obszarów wiejskich. Transformacja opuszczonych gospodarstw rolnych w domy weekendowe o niskim standardzie ekologicznym (np. brak kanalizacji i oczyszczania ścieków).

Ułomna urbanizacja stref podmiejskich, przemieszanie miejskiego budownictwa jednorodzinnego z dawną zabudową wiejską. Enklawy luksusowego wykorzystania nieużytków (pola golfowe). Dewastacja krajobrazu naturalnego przez wyspowe inwestycje prywatne (rezydencje) lub zespoły rekreacyjne w obszarach cennych przyrodni-

czo jako efekt działania kapitału prywatnego polskiego i zagranicznego, zwłaszcza w strefie nadmorskiej i pojeziernej.

Infrastruktura techniczna: integracja europejska, w tym bałtycka, spowoduje głębokie zmiany w strukturze i kierunkach popytu na usługi transportowe. Priorytet rozwoju autostrad o funkcjach tranzytowych przy zaniedbaniu rozwoju kolei i sieci lokalnej. Rosnące obciążenie drogowych tras ruchu szybkiego ładunkami w wyniku rozwoju centrów logistycznych o orientacji transportu drogowego. Na skutek realizacji połączeń mostowych Oresund – łączących Skandynawię z Europą Zachodnią – osłabienie tranzytu północ-południe. Wybór realizacji przebiegu *Via Baltica* przez Kowno–Warszawę powoduje zanik koncepcji *Via Hanzeatica* (nadmorskiej). Lotniska w Gdańsku i Szczecinie są peryferyjnymi lotniskami krajowymi i międzynarodowymi o funkcji dowozowej do Londynu i Kopenhagi.

Gospodarka wodno-ściekowa oparta na systemach scentralizowanych i konwencjonalnych technologiach dużej skali. Zaopatrzenie w ciepło oparte na tradycyjnych źródłach scentralizowanych oraz monopolistycznym zarządzaniu. Brak motywacji oszczędzania energii. Koszty marnotrawstwa przesyłu i nieefektywność zarządzania – przeliczone na konsumentów.

Turystyka: podtrzymywanie istniejącej zabudowy turystycznej o ułomnej strukturze – duże ośrodki wczasowe podtrzymywane przez państwowe zakłady przemysłowe. Krótkosezonowe ośrodki turystyczne powodujące dużą koncentrację bez koniecznej infrastruktury. Dalszy żywiołowy rozwój domów letniskowych o niskim standardzie, dewastujących krajobraz i niszczących środowisko (szczególnie ścieki niekontrolowane).

Ekologia: sukcesywne wprowadzanie norm i standardów europejskich ochrony środowiska. Poważne obciążenia finansowe spowodowane przyjęciem zobowiązań międzynarodowych w zakresie poprawy stanu czystości i realizacji konwencji międzynarodowych i dyrektyw UE.

Niski poziom kooperacji międzynarodowej, brak zasilania i pomocy finansowej dla inwestycji ekologicznych. Ekspansja firm zachodnich oferujących relatywnie przestarzałe technologie lub technologie kontrowersyjne (np. spalanie odpadów komunalnych).

Postęp technokratycznego działania w zakresie ochrony środowiska polegającego na inwestycjach neutralizujących skoncentrowane

skutki (działanie „efektu końca rury”: oczyszczalnie, spalarnie). Aktywność inwestycyjna władz komunalnych w zakresie poprawy stanu środowiska. nierozwiązane problemy negatywnego oddziaływania wschodnich sąsiadów Polski. Powolny postęp restauracji czystości wód Wisły i Odry. Powiększanie obszarów ekstensywnie użytkowanych, mających szansę powrotu do pierwotnego stanu środowiska. Wzrost obszarów intensywnego rolnictwa skażonych spływami powierzchniowymi. Powstawanie stref skażeń komunikacyjnych (drogi ruchu szybkiego) z konsekwencjami dla drzewostanu i fauny.

4.3. Scenariusz C – spolaryzowana biegunowo dezintegracja

„Tornado postsocjalistyczne”

Inspiracje

Tornar – znaczy wirować, wrócić. Jest to gwałtowny, niszczący wichur o charakterze wirowym. Napotkane na swej drodze przeszkody zasysa, unosi w powietrze, a następnie ciska o ziemię. Powstaje w warunkach niskiego ciśnienia atmosferycznego. Często w połączeniu z burzami i wyładowaniami atmosferycznymi.

Polityka: trwa permanentny stan napięcia politycznego, oczekiwanie na wybuch społeczny i próby populistycznego łagodzenia tych wybuchów przez ciągłe zmiany rządów i przedterminowe wybory parlamentarne (model włoski). W Polsce odkłada się to nieustanną karuzelą stanowisk w administracji państwowej i dyrekcji państwowych przedsiębiorstw. Wzrasta rola policji i służb specjalnych. Pojawia się pojęcie wroga zewnętrznego. Reforma administracji państwowej zostaje wstrzymana. Struktury samorządowe podlegają wpływowi centrum przez odnowę systemu dotacji centralnych zastępujących, likwidowane systemowo, wpływy własne. Korupcja struktur władzy powoduje postępującą formułę „przejściowych” rządów ulegających z czasem podobnej degeneracji. Postępuje ograniczenie swobody podróżowania do krajów europejskich na skutek narastającej fali emigracji nielegalnej i poszukiwania pracy. Restrykcja wyjazdów absolwentów wyższych uczelni (zwrot kosztów studiowania).

Gospodarka: trwałe utrzymanie pozycji Polski jako kraju wysokiego ryzyka zamyka zainteresowanie ważnych inwestorów zagranicz-

nych lokowaniem działalności gospodarczej w Polsce. Podstawowe gałęzie gospodarki RB pozostają lub powracają w strukturę własności państwa. Na skutek niedotrzymywania warunków umów prywatyzacyjnych z początku lat 90. postępuje nacjonalizacja wielu podmiotów gospodarczych. Trwa monopolizacja banków oraz firm ubezpieczeniowych przez państwo na skutek upadłości podmiotów prywatnych. Prywatna działalność gospodarcza obciążona jest bardzo wysokim ryzykiem, wynikającym głównie ze zmienności przepisów, zwłaszcza podatkowych, stale działających wstecz (co najmniej w okresie kwartalnym każdego roku budżetowego). Proces ten powoduje koncentrację działalności gospodarczej na handlu, bez trwałego zainwestowania i braku stabilności firm. Produkcyjna działalność prywatna ogranicza się do prostych produktów finalnych, często kompletowanych z podzespołów importowanych.

Powiększa się zasięg oddziaływania szarej strefy gospodarki nie dającej wpływów do budżetu, dla której pożywką jest utajone bezrobocie. Daje to efekt względnego zaspokojenia potrzeb bytowych 10-15% bezrobotnych. Stały deficyt budżetowy notorycznie pauperyzuje sferę budżetową (w tym naukę), utrzymując jej pracowników na poziomie nieco powyżej minimum socjalnego. Trwa oddziaływanie spirali zadłużenia zagranicznego, którego spłaty są nieustannie zawieszane i wznawiane aż do trwałego zawieszenia spłat. Restrukturyzacja gospodarki polega na względnej racjonalizacji przemysłów tradycyjnych (chemia, przetwórstwo surowców) na podstawie wciąż taniej siły roboczej. Restrukturyzacja części państwowych przedsiębiorstw gospodarki morskiej przez podział majątku na spółki, które następnie upadają; pozostały majątek trafia do rąk prywatnych lub ulega zniszczeniu. Porty i linie żeglugowe tracą znaczenie, stając się lokalnymi portami przeładunkowymi i transportującymi głównie surowce importowane i eksportowane na poziomie minimalnych potrzeb gospodarki. Rybołówstwo ogranicza się do wciąż malejących bałtyckich kwot połowowych w warunkach postępującej dekapitalizacji portów rybackich i floty. Wzrasta energochłonność przemysłu przy jednoczesnej dekapitalizacji źródeł energii, co powoduje deficyt energii. Odżywa idea energetyki jądrowej.

Spółeczeństwo: pogłębia się frustracja i apatia większości społeczeństwa. Oczekiwania rozbudzone przez polityków powodują działania roszczeniowe wobec tych, którzy cokolwiek posiadają. Narasta poczucie jedności pracowników przedsiębiorstw państwowych

pacyfikowane substytutami systemu komunistycznego (karuzela stanowisk, igrzyska polityczne, skracanie czasu pracy). Zanika bardzo płytko zaszczerpione poczucie szansy przedsiębiorczości, zastępowane cwanianctwem i tworzeniem powiązań „szarej strefy”. Wygasają proefektywnościowe warunki funkcjonowania społeczeństwa. Następuje wytracanie energii i zdobytej wiedzy młodego pokolenia, pogłębiające frustrację, rozwój przestępczości, nastroje nacjonalistyczne. Wzrasta emigracja. Jakakolwiek forma integracji z Europą jest postrzegana jako kolonizacja Polski i próba wykorzystania gospodarczego i politycznego. Pogłębia się deprecjacja wiedzy, nauki jako źródła postępu i zamożności. Instytucje demokratyczne stają się fasadowe. Społeczeństwo nie uczestniczy w wyborach.

Miasta: postępuje koncentracja i wzrost zaludnienia głównych ośrodków miejskich na skutek migracji ludności wiejskiej poszukującej jakichkolwiek możliwości egzystencji. Rozrastają się strefy podmiejskie substandardów mieszkaniowych. Postępuje nielegalne zasiedlanie wszelkich obiektów nadających się do zamieszkania (domy w ogródkach działkowych, dachy podmiejskie). Narasta kryzys infrastruktury miasta, szczególnie systemów ciepłowniczych, wodociągów i komunikacyjnych. Na skutek dekapitalizacji i awaryjności urzędzeń ochrony środowiska rozszerza się liczba i zasięg przestrzenny obszarów ekologicznie zagrożonych (także lokalnych, obejmujących średnie miasta). Nadmorskie obszary rekreacyjne miast (Gdańsk, Sopot, Gdynia) tracą walory i ulegają dewastacji.

Wieś: tereny powstałych już nieużytków przekształcają się w trwałe formy krajobrazu naturalnego. Brak środków finansowych prywatnych producentów rolnych powoduje spontaniczną ekologizację produkcji rolniczej – naturalne nawożenie, zaniechanie chemicznej ochrony roślin.

Ekologia: kryzys gospodarczy odkłada się nierespektowaniem prawa ochrony środowiska, zaniechaniem lub rozwlekaniem inwestycji ekologicznych. Pęka względna szczelność granic Polski dla odpadów, transportowanych z krajów rozwiniętych, także drogą morską. Szczątkowy kapitał zagraniczny eksploruje obszary cenne przyrodniczo dla funkcji dochodowych (np. turystyka i hotelarstwo w parkach narodowych).

Infrastruktura: brak środków na rozwój sieci drogowej i kolejowej, załamanie programu budowy dróg ekspresowych. Ciągła awaryj-

ność systemów infrastrukturalnych. Niewydolność ulicznych układów pogłębia hałas i emisję spalin. Postępuje upadek kolejowych przewozów regionalnych. Dominacja transportu samochodowego. Narasta zagrożenie bezpieczeństwa.

Wnioski ze scenariuszy rozwoju RB

1) Scenariusze A i B są scenariuszami rozwojowymi. Zawierają ścieżki działań i procesów nie redukujące istoty europejskiej integracji, różnicuje je efektywność synergicznych skutków.

2) W scenariuszu A Region Kaliningradzki nie odgrywa dużej roli. Jego potencjał, kontakty są przyswajane przez działanie transgraniczne głównie o charakterze gospodarczym. Ruch ludnościowy jest znacznie ograniczony działaniem granicy UE i realizacją Traktatu z Schengen. Rola znaczenia regionu kaliningradzkiego zdecydowanie wzrasta w scenariuszu B i C, gdzie staje się wręcz „języczkiem u wagi”.

3) Scenariusze pisane są z perspektywy procesów rozwojowych regionów południowego Bałtyku – państw, które 1 maja 2004 r. przystąpiły do UE. Tam bowiem będą odbywały się najistotniejsze procesy przemian gospodarczo-społecznych wpisywania się w spójność gospodarczą, społeczną i przestrzenną Unii Europejskiej. Efektywność tych procesów będzie zależała w znacznym stopniu od poziomu integracji w RB na wszystkich płaszczyznach: politycznej, gospodarczej (w tym transportowej), społecznej, instytucjonalnej.

5. Scenariusze uwarunkowań rozwoju regionalnego strefy południowego Bałtyku

5.1. Scenariusze alternatywne sytuacji problemowych

5.1.1. Scenariusz I: *Panda i Grizzli* – Rozwój spolaryzowany

Strefa rozwoju Południowego Bałtyku spina dwie aglomeracje: Trójmiejską i Szczecińską – aspirujące do roli metropolii bałtyckich. Oba te wielkie ośrodki osadnictwa mają bardzo specyficzne położenie wobec dwóch wielkich miast europejskich, z których jedno (Berlin) jest metropolią europejską najwyższego znaczenia, zaś drugie (Kaliningrad) jest potencjalną metropolią bałtycką oraz „mostem metropolitalnym” z Rosją i jej głównymi ośrodkami: Moskwą i Sankt Petersburgiem.

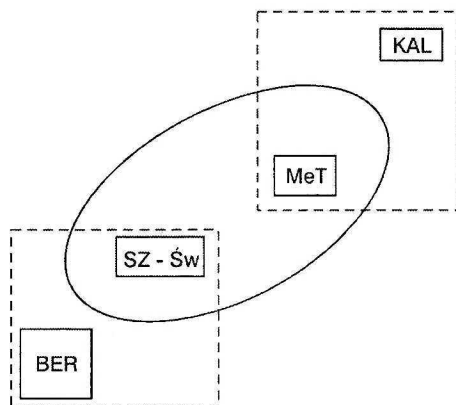
Tworzy to sytuację dwóch układów bipolarnych (ryc. 7) ze wszystkimi konsekwencjami konkurencji i kooperacji:

- Bipol zachodni: Berlin – Szczecin;
- Bipol wschodni: Kaliningrad–Trójmiasto.

Północna struktura makroregionalna, której biegunami są: aglomeracja Trójmiasta i Szczecina – jest jednocześnie najbardziej zurbanizowaną strefą południowego Bałtyku. Jest to strefa oddziaływań przestrzeni Polski i bardzo zróżnicowanej przestrzeni regionu bałtyckiego (Europy Bałtyckiej). Szczecin i Trójmiasto nie tworzą więc klasycznego układu bipolarnego definiowanego jako⁸ „suma obszarów bezpośredniego oddziaływania na otoczenie zewnętrzne danej pary aglomeracji oraz (ewentualnie) obszaru między tymi strefami wpływów.” Jest to raczej struktura makroregionalna, wykreowana w okresie realnego socjalizmu jako makroregion nadmorski (później północny), przekształcająca się w strukturę powiązań sieciowych aglomeracji aspirujących do standardu metropolii.

Istota tej sieciowości jest dwojaka:

- 1) nowy ład gospodarczy świata (głównie globalizacja) tworzy inne, nie do końca jeszcze uświadomione warunki rozwoju i oddziaływań regionalnych;
- 2) przystąpienie Polski do Unii Europejskiej oraz zbliżenie Rosji i NATO, powoduje zupełnie nowe układy wielobiegunowe wzmacniające

Ryc. 7. Sieciowe powiązania układów bipolarnych Trójmiasta i Szczecina
 MeT: Metropolia Trójmiasta, Sz-Św: aglomeracja szczecińska, KAL: Region Kaliningradzki,
 BER: Metropolia berlińska.

Źródło: Opracowanie własne.

⁸ K. Kuciński, T. Kudłacz, T. Markowski, Z. Ziobrowski: *Zintegrowany rozwój aglomeracji a konkurencyjność polskiej przestrzeni*. Studia KPZK PAN, t. CXI s. 17.

współpracę i konkurencyjność wielkich miast i ich regionów metropolitalnych.

Drugi aspekt – europeizacji przestrzeni – odkłada się poważnymi zmianami w planowaniu strategicznym i programowaniu rozwoju – a więc warstwie instrumentalnej. Istotna jest także zmiana geopolityki regionalnej w tej części Europy. Można by nawet zaryzykować hipotezę tworzenia się realnego układu bibipolarnego. Co cechuje ten układ?

Proces narastania wpływów i siły oddziaływania Berlina na aglomerację Szczecin-Świnoujście ma swoją dynamikę. Renta położenia (odległość, sprawne połączenia drogowe i kolejowe) powoduje wzrost powiązań transportowych, usługowych, rekreacyjnych. Wbrew populistycznym hasłom (Niemcy „połkną” Szczecin) – oddziaływanie to powiększa potencjał gospodarczy Szczecina, zaś społeczeństwo otwiera się na europejskie wartości. Jest to korzystniejszy efekt rozwoju niż sztucznie tworzona (przez 40 lat) planistyczna integracja Szczecina i Trójmiasta oparta na dawnym „okręcie flagowym” Polski – płytko pojętej gospodarce morskiej.

Na wschodnim biegunie tego układu pożądaną i nieuchronną jest proces narastania powiązań, także bardzo zróżnicowanej struktury ponadnarodowej: Trójmiasta i Kaliningradu. Suma potencjału „wyjściowego” tego układu jest ogromna (tabela 3).

Jest to jednocześnie układ (obszar) nie tylko wysokiej koncentracji procesów politycznych europeizacji Rosji. Trzeba bowiem pamiętać, że:

- Region Kaliningradzki będzie współgospodarzem granicy z Unią Europejską i poziom szczelności tej granicy oraz intensywność sprawnych przepływów towarowych i ludzkich będzie naszą polską misją w zjednoczonej Europie. Państwa europejskie, w tym także Polska, potrzebują nie tylko dobrych stosunków granicznych z Rosją (tutaj z Regionem Kaliningradzkim) lecz także dobrej wymiany gospodarczej z Rosją.
- Ważne jest, że Region Kaliningradzki jest także objęty europejskimi instrumentami rozwoju regionalnego (Program TACIS) i Aglomeracja Trójmiasta ma także istotną rolę do odegrania w tym współdziałaniu regionalnym.

W tym układzie *Via Hanseatica*, jako fragment wielkiego pierścienia infrastrukturalnego Regionu Bałtyckiego, będzie odgrywać rolę osi integracyjnej o znacznym udziale tranzytu ładunków i osób.

Należy także pamiętać, że w rozwoju gospodarczym południowego Bałtyku istotną rolę może odegrać żegluga krótkiego zasięgu

Tabela 3

Polskie aglomeracje nadmorskie a Obwód Kaliningradzki

Wyszczególnienie	Region Kaliningradzki	Aglomeracja Tójmiejska	Aglomeracja szczecińska
	1999	2000	
Powierzchnia ogółem w km ²	15100	1450	1631
Liczba ludności w tys.	936,0	964,6	543,8
Udział ludności miejskiej w ludności ogółem w %	78,0	92,2	92,8
Gęstość zaludnienia na km ²	62	665	334
Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	•	0,2	-0,5
Ludność w wieku przedprodukcyjnym	18,1	21,7	20,8
Ludność w wieku produkcyjnym	70,5	63,4	65,0
Ludność w wieku poprodukcyjnym	11,4	14,9	14,2
Pracujący ogółem w tys. ^{a)} :	•	258,1	154,6
– w sektorze podstawowym	11,0	1,2	1,8
– w działalności produkcyjnej	29,5	35,1	36,5
– w usługach	59,5	63,7	61,7
Pracujący na 1000 mieszkańców	•	267,6	284,3
Stopa bezrobocia	10,4	5,0	6,6
Liczba podmiotów w tys.	•	105,3	72,5
Podmioty gospodarki narodowej na 1000 ludności	•	109,1	133,4

a) według faktycznego miejsca pracy, bez podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących nie przekracza 9 osób, bez pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych, duchowieństwa wszystkich wyznań, fundacji, stowarzyszeń i in.

Uwaga: stopa dla aglomeracji to odsetek bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym

Źródło: www.stat.gov.pl, Urząd Statystyczny w Gdańsku *Cites and Networking: The Baltic Sea Region*, Ministry of Environment and Energy Danish Forest and Research Institute.

(*short see shipping*). Krótkie połączenia żeglugowe są osią nową strategii transportowej Unii Europejskiej jako reakcja na rosnące kongestie transportowe w nadmiernie skoncentrowanej części Europy Zachodniej, w której Berlin jest jednym z głównych generatorów ruchu.

Także Berlin z Kaliningradem, w miarę postępu powiązań gospodarczych, zwiążą połączenia lotnicze w tej chwili obsługiwane przez Warszawę i Kopenhagę.

5.1.2. Scenariusz II: *Siedem żab* – Rozwój skoncentrowany

Założeniem jest przyjęcie tendencji koncentracji efektywności w siedmiu głównych ośrodkach osadniczych, z czego trzy są regionalnymi centrami administracyjnymi. Są one „nanizane” na oś *Via Hanseatica* (VH) od zachodu na wschód: Szczecin, Koszalin, Słupsk, Gdynia, Gdańsk, Elbląg, Olsztyn. Miasta te hierarchizuje zarówno była, jak i obecna ranga administracyjna (Gdańsk, Olsztyn, Szczecin) jako ośrodków wojewódzkiej władzy samorządowej i rządowej.

Cechą rozwoju skoncentrowanego tego układu będzie skokowy rozwój miast, które (jak żaby) trwały w relatywnej hibernacji wobec niskiej „temperatury” bodźców rozwoju. Nowe impulsy w postaci nakładów na infrastrukturę, będą przez te miasta absorbowane z Funduszu Spójności i Funduszy Strukturalnych po 2004 r. Brak tych nakładów oraz niska aktywność marketingowa nie dawały dotąd przyływu kapitału zagranicznego.

W scenariuszu „Siedem żab” priorytet uzyska transport drogowy i jego najwyższa technologicznie forma: droga ekspresowa o cechach autostrady – zwłaszcza w jej efekcie tunelowym. Otoczenie, lokalne drogi, w tym scenariuszu, poza siedmioma miastami – niewiele skorzysta. Jest to więc scenariusz najbardziej odległy od równoważenia rozwoju i jego aspektu ekologicznego.

Jest to jednocześnie scenariusz najwyższej efektywności rozwoju polegający na mnożnikowym wykorzystaniu koncentracji potencjału gospodarczego i społecznego oraz dyfuzji efektywności na otoczenie regionalne siedmiu miast, z których każde ma swoją strefę oddziaływania i rozwoju.

Wiąże się to z potencjalną możliwością rozwijania przez te miasta regionalnych ośrodków kształcenia w strukturach sieciowych (np. Elbląg i Gdańsk tworzą strukturę sieciową szkół wyższych zarówno o poziomie uniwersyteckim, jak i licencjackim).

Wszystkie te miasta charakteryzuje dobry stan środowiska przyrodniczego, jak i w otoczeniu regionalnym. Stanowi to istotny element konkurencyjności słabo dotąd wykorzystywany marketingowo. Wszystkie oferują także dobre warunki lokalizacyjne, zaś niektóre (Gdańsk, Gdynia, Szczecin, Elbląg) dobrze wpisują się w europejskie tendencje wykorzystania przemysłowych terenów o wodnej orientacji (*waterfronty*).

Każde z tych miast jest tak silne i sprawne, że będą one aktywnymi beneficjentami środków Unii Europejskiej. Słupsk, Gdańsk i Gdynia są w potencjalnie w dobrej sytuacji, gdyż oddziałują na specjalne

strefy ekonomiczne (Słupska Specjalna Strefa Ekonomiczna oraz Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna), które mogą i będą zmuszone (wobec niechęci Komisji Europejskiej do protekcyjnych polityk narodowych ograniczających konkurencyjność) do transformacji w kierunku rozwiniętych parków technologicznych.

5.1.3. Scenariusz III: *Worek kartofli* – Rozwój egalitarny wyrównywania dysproporcji

Diagnoza stanu zdelimitowanej strefy korytarza VH udokumentuje poziom dysproporcji między poszczególnymi regionami i ośrodkami.

Przyjęcie głównego celu polityki regionalnej Unii Europejskiej polegającego na wspieraniu regionów najsłabszych, obciążonych zagrożeniem marginalizacji spowoduje inną strukturę strumieni wsparcia. Wobec wysokiego poziomu bezrobocia w części środkowej (region koszaliński i słupski) i wschodniej (region Warmii i Mazur) głównym zasileniem będą Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej.

Konieczne jest wyselekcjonowanie wielu mniejszych ośrodków w strefie VH, które odegrają rolę „ziemniaków-sadzeniaków” dających w długim cyklu efekt „gron” ziemniaczanych. Jest to w istocie scenariusz klastrów regionalnych, które zawiązując sojusze partnerskie są w stanie tworzyć struktury rozwojowe konkurencyjne dla „Siedmiu żab”.

Do ośrodków klastrowych mogą pretendować Police, Gryfino, Kamień Pomorski, Kołobrzeg, Ustka, Białogard, Sławno, Lębork, Wejherowo, Puck, Tczew, Nowy Dwór Gd., Braniewo, Ostróda, Iława, Mrągowo, Pisz, Ełk.

Scenariusz ten opiera się na dwóch trwałych walorach subregionów:

- **turystyczno-ekologicznych** tworzących tkankę osadniczą wielkiego europejskiego obszaru wysokich wartości: Zielonych Płuc Polski – z założeniem rozwinięcia w kierunku zachodnim w postaci Zielonych Płuc Europy;
- **wysokiej jakości produktów rolnych**, gdzie konkurencyjnymi produktami europejskimi mogą być mleko i jego przetwory (Żuławy, Warmia, Mazury) oraz ziemniaki i jego przetwory (ziemie koszalińska i słupska – jako obszary produkcji ziemniaka o najwyższych walorach agroekologicznych). Oznacza to powrót do tradycji regionalnego produktu Pomorza Środkowego XIX i XX w.

W tym zbiorze produktów regionalnych może się także mieścić fermowa produkcja ryb morskich w akwenach Zatoki Puckiej i Zalewu

Wiślanego oraz Zalewu Szczecińskiego, analogicznie do produkcji łosia i dorsza w krajach skandynawskich.

5.1.4. Scenariusz IV: *Stado kormoranów* (E – region, INFOLOGIS) – Rozwój rynku informacji i gospodarki opartej na wiedzy i logistyce

Scenariusz oparty jest na skokowym wzroście znaczenia technologii informatycznych, które rewolucjonizują przepływy informacji (w tym także wiedzy), kapitału, ładunków i osób.

Rewolucja ta przenika zarówno pracę, jak i rekreację oraz kulturę. Cywilizacja informacyjna, której jesteśmy obserwatorami i zarazem aktorami, nie może ominąć rozwoju regionalnego. Mamy do czynienia z trudno jeszcze definiowalnym procesem dematerializacji i wirtualizacji rozwoju regionalnego. Podobnie jak termin *sustainable development* do języka polskiego wdarły się obce: *e-europe*, *e-society*, *e-commerce*, *e-business*. Uprawnione więc są także *e-region* i *e-gmina*. Wszystkie te terminy towarzyszą zjawisku wdzierania się technologii informatycznych i technologii telekomunikacyjnych do procesów rozwoju.

Oprócz tradycyjnych ujęć rynków regionalnych i zasobów ludzkich, pracy, zasobów surowcowych, usług, nieruchomości – pojawił się i zaczyna dominować regionalny rynek informacji. Istota problemu polega na tym, że:

- 1) każdy z tych rynków regionalnych jest *de facto* segmentem rynku globalnego, którego echo staje się bardzo głośne w rozwoju każdego regionu;
- 2) rynek informacji nie jest tylko rynkiem monofunkcyjnym lecz przenika pozostałe rynki, choć zastosowanie innowacyjnych technologii zarządzania informacją tworzy także własną niszę biznesową, głównie w strategicznym doradztwie biznesowym, biznesie elektronicznym, zarządzaniu procesami biznesowymi i rozwiązaniami informatycznymi.

Jakie segmenty gospodarki regionalnej znajdują się pod szczególnym oddziaływaniem presji czynnika informacyjno-informatycznego? Z pewnością będzie to przede wszystkim obszar biznesu, następnie – rynek pracy, cała sfera badań, innowacji i kształcenia, także niektóre elementy infrastruktury technicznej (transport, energetyka, a przede wszystkim łączność).

Regionalne społeczeństwo informacyjne jest jednym segmentem „e-regionu”. Drugim, nie mniej ważnym jest gospodarka oparta na wiedzy (GOW).

Warunkiem uczestniczenia w gospodarce opartej na wiedzy są kadry, które tę wiedzę zdobywają lub mają. Ta oczywista prawda ma swoje odniesienie do trzech typów instytucji:

- ośrodków kształcenia ponadśredniego, które przygotowują kadre zarówno menedżerską GOW, jak i personel firm;
- ośrodków badań i wdrożeń nowych technologii, od których zależy postęp;
- ośrodków transferu i upowszechnienia wiedzy, jak też użytkowników wiedzy w procesach produkcyjnych odgrywających kluczową rolę w mechanizmie „łoczenia i ssania” wiedzy.

Oczywiście mówimy tutaj o instytucjach i ich potencjale, nie zaś mechanizmach motywacji uczenia się, absorpcji innowacji, sprawności procesów badawczych.

Oba powyższe segmenty będą tworzyły nowy regionalny rynek pracy. Zasady działania rynku pozostają te same, lecz treść jest inna. Rynek pracy opiera się na powiązaniach pracodawców i pracobiorców. Pracodawcy tworzą zapotrzebowanie na określone zawody i kwalifikacje. Pracobiorcy, aby im sprostać, muszą się dostosować do nowych rynków pracy. Problemem rozwoju regionalnego będzie więc taka formuła innowacyjna, która stworzy nowe zawody pozwalające na zatrudnienie nie tylko małej części (elity) społeczności regionalnej, lecz większości. Oczywiście nie ogranicza to, a wręcz przeciwnie stymuluje wzrastający popyt na edukację. Jednak wciąż szczególny popyt będzie dotyczył edukacji wyższej i podyplomowej edukacji ustawicznej.

Cechą charakterystyczną nowej formuły rynku pracy jest rosnąca dematerializacja pracy oraz rozerwanie fizycznego powiązania lokalizacji przedsiębiorstwa i miejsca pracy zatrudnionego.

Rozwój form telepracy oznacza:

- polepszanie produktywności,
- podwyższanie elastyczności,
- oszczędność czasu dojazdu,
- redukcję oddziaływania indywidualnego transportu na środowisko,
- zmniejszanie obciążenia transportowego,
- zmniejszanie zużycia energii,
- wyższy poziom bezpieczeństwa rodzinnego.

Uwarunkowaniem telepracy jest problem infrastruktury telekomunikacyjnej, w tym konkurencyjnych cen usług telekomunikacyjnych.

Produktem globalizacji jest także logistyka, szczególnie intensywnie rozwijająca się w zakresie przemieszczania ładunków w postaci łańcuchów dostaw i kooperacji uzależnionych przede wszystkim od

przepływu informacji – regulujących warunki dostaw (terminy, koszty transakcyjne). Logistyka łańcuchów dostaw i kooperacji obejmuje także przetwarzanie ładunków w postaci produktów handlowych trafiających do sieci handlowej i odbiorców. Ogniwami tego systemu będą centra logistyczne trojakiemu rodzaju:

- **regionalne centra logistyczne** o dużej skali, grupujące różne rodzaje ładunków, firm i powiązań sieciowych o charakterze klastrowym; centra te będą także wyposażone w obsługę warunkującą przepływ (np. obsługa celna) oraz usługi (np. dla przewoźników);
- **centra logistyczne wielkich organizacji transportowo-logistycznych** (np. Rabben);
- **centra logistyczne o orientacji portowej** (morskiej i lotniczej)

Aby e-region mógł zaistnieć muszą być spełnione dwa warunki brzegowe nowoczesnego systemu komunikacyjnego obejmującego **infrastrukturę**:

- **telekomunikacyjną** zapewniającą powszechną szybkość i łatwą dostępność do połączeń internetowych, telefonicznych i łączności mobilnej;
- **drogową** zarówno podstawowych połączeń, jak lokalnej sieci umożliwiającej dostęp pojazdów kontenerowych i zestawów drogowych o naciskach na oś, odpowiadającym standardom UE.

W scenariuszu będziemy mieli do czynienia z wielkim klastrem (gronem) regionalnych powiązań, w których głównym „gronami” będzie siedem miast (patrz scenariusz „Siedem żab”) zaś gronami uzupełniającymi centra logistyczne o orientacji transportowo-dystrybucyjnej. Główny (sterujący) klaster regionalny wykształci siatkę uzupełniających wirtualnych powiązań.

Najwyższym jakościowo „piętnem” tej sieci będzie regionalny system innowacyjny. Współczesne innowacje nabierają cech procesu sieciowego i zintegrowanego. Wyzwania konkurencyjności powodują dążenie do ciągłego skracania czasu, wzrostu efektywności wprowadzania nowych technologii i produktów. Integracja procesów innowacyjnych postępuje już na poziomie przedsiębiorstwa, którego celem jest nowy produkt. Jednak możliwości jego wykreowania nie zależą już tylko od przedsiębiorstwa, lecz od sieciowo zorganizowanej kooperacji, która nabiera cech systemów bardziej regionalnych niż branżowych.

Aby spełniła się nowa potrzeba rynkowa odpowiadająca lub nawet sztucznie stworzona potrzeba społeczna – nie wystarczy nowy pomysł. Musi on być wsparty możliwościami technicznymi. Droga, którą ewoluje nowy pomysł do produktu rynkowego prowadzi przez:

- badania i prace rozwojowe,

- produkcję prototypu,
- wdrożenie,
- marketing i sprzedaż.

Cechą współczesnej innowacji jest jej sieciowo zorganizowana lokalizacja. Polega ona na tym, że przepływy innowacyjne (dyfuzja) odbywają się w konkretnej, sieciowo powiązanej przestrzeni. Jest to sieć kontaktów intelektualnych w postaci wiedzy technologicznej, która jest transferowana w obszarze firm o określonym poziomie rozwoju. Zjawisko powiązań może przybierać formy wielkich regionalnych koncentracji (np. europejski „Błękitny Banan”).

Transfer innowacji nie jest możliwy, jeśli w innym miejscu nie istnieje inny, podobnie zorganizowany układ innowacyjny. W ten sposób innowacje są absorbowane, jakościowo pomnażane i rynkowo spożytkowane w zamkniętych, regionalnych układach sieciowych. O ile innowacyjny produkt wirtualny nie wymaga lokalizacji geograficznej i może powstawać w sieci nieorientowanej geograficznie, o tyle materialny produkt innowacyjny ma swoją orientację geograficzną (np. produkcja mikroprocesorów). W tym sensie mamy prawo mówić o regionalnych systemach innowacyjnych:

- wirtualnych regionach innowacyjnych (koncentracja przepływów wiedzy i informacji),
- materialnych regionach innowacyjnych (koncentracja produktów opartych na wiedzy i informacji).

Regionalny system innowacji (RSI) wyróżnia funkcja celu. Jest nią rozwój przedsiębiorczości i innowacji w regionie, aby osiągnąć trwałą pozycję konkurencyjną.